

A scenic landscape photograph of a wooden bridge over a river. The bridge is made of light-colored wood with a railing. The river flows through a rocky bed, creating small rapids. In the background, there are evergreen and deciduous trees under a cloudy sky with a warm sunset glow. Bare tree branches are visible in the foreground.

Høringsutkast
Kommunedelplan for
kulturminner i Rødøy
2021-2031



Rødøy kommune

kystfolket under Polarsirkelen

Innhold

1. Bakgrunn for planen	7
1.1. Formål med planen	7
1.2 Kommunens politikk og forhold til andre deler av kommunens planverk	7
1.3 Planprosess	8
1.4 Medvirkning	8
1.5 Eksisterende oversikter og databaser over kulturminner	9
SEFRAK-registeret	9
Askeladden/Kulturminnesøk	9
1.6 Avgrensing, utvalg og prioritering	9
1.7 Hva betyr det at en bygning er nevnt i kulturminneplanen?	10
2. Kulturminner og kulturminnevern	11
2.1 Hva er et kulturminne?	11
2.2 Hvorfor skal vi ta vare på kulturminnene?	11
Økonomi og modernisering	11
Fraflytting og klima	12
Manglende kunnskap	12
2.3 Hvilke vern har kulturminnene?	12
2.4 Hvilke kulturminner skal vi ta vare på?	13
2.5 Hvilke virkemiddel har vi i kulturminnevernet?	13
Fredning	13
Vern gjennom plan- og bygningsloven	14
Formidling	14
Vern gjennom bruk	14
Informasjon	14
Støtteordninger	15
Statlige støtteordninger	15
Regionale støtteordninger	15
Private stiftelser og fond	15

2.6 Hvem driver kulturminnevern i Rødøy?	16
Kommunal forvaltning	16
Lag og foreninger	16
Private samlinger	16
Eiere av bygninger	16
Helgeland Museum	16
3. Rødøys historie og kulturminnene som vitner om den	17
3.1 Vår eldste historie (9000 f.Kr.–1537)	17
Eldre steinalder (ca. 9000.–4000 f.Kr.)	17
Yngre steinalder (ca. 4000.–1800 f.Kr.)	18
Bronsealder (1800.–500 f.Kr.)	18
Jernalder (500 f.Kr.–1050 e.Kr)	19
Middelalder (1050–1537)	19
3.2 Nyere tids kulturminne (1537–)	21
Fiske	21
Jordbruk	21
Kirkehistorie	22
Skolehistorie	22
2. verdenskrig	22
Maritime kulturminner	22
Handel	23
Vern gjennom bruk	23
Samisk historie	23
4. Utvalgte kulturminner i Rødøy – krets for krets	24
4.1 Øresvik	24
Automatisk fredete kulturminner	24
Nyere tids kulturminner	25
Mølle i Molvika	25
Gammelstua på Øresvik gård	26
Sandvika	26

4.2 Sjørfjorden/Nygård	27
Automatisk fredete kulturminner	27
Nyere tids kulturminner	28
Sjørfjorden kirkested	28
Gammelbutikken i Oldervika	29
Heller ved Haugvikvatnet	29
4.3 Melfjorden	30
Automatisk fredete kulturminner	30
Nyere tids kulturminner	30
Lineset	30
Gravgården i Melfjordbotn	31
Bedehuset i Melfjordbotn	31
4.4 Jektvik/Nordvænes	32
Automatisk fredete kulturminner	32
Nyere tids kulturminner	32
Værangfjord kapell	33
Observasjonsposten på Sør-Vænes	33
Telnes gravgård	33
Våningshus på Frydenlund	34
Prestegårdsfjøsset	34
Heller i Østerdalen	34
La Plata-broen	35
Telefonkiosken	35
Kårstue i Einvika	35
4.5 Tjongsfjord/Vågaholmen	36
Automatisk fredete kulturminner	36
Nyere tids kulturminner	36
Våningshus Blokk	37
Øverstua i Tjong	37
Vollan	37
Falch Gamle Handelssted	38

Gammelskolen i Tjong	38
Falch-gården i Tjong	38
Tjongsfjord kirkested	39
“Jurkjerringa” og mulige offersteiner	39
Bogastille på vei opp til Austerskardet	40
Stabbur/uthus på Sleipnes	40
Immaterielle kulturminner	41
Skinnfelltrykk	41
4.6 Røddøy	42
Automatisk fredete kulturminner	42
Listeførte kulturminner	43
Røddøy kirke	43
Nyere tids kulturminner	44
Klokkergården	44
Prestegården med kornbu	45
Bårstua	45
Kulturmiljøet Hamnøya	46
Sørmyra på Gjessøya	46
Våningshus på Gjessøya	47
4.7 Gjerøy	48
Automatisk fredete kulturminner	48
Nyere tids kulturminner	48
Kontoret, fjøsen og Bubbis hage i Gjerøyhavn	49
Skott, naust, jordkjeller og brønn på Øvergården	49
Gammelskolen	50
Våningshus i Øyen	50
Gjerøy frikirke	51
Åkreheim i Sandvika	51
Nordgården	51
Krigsminner på Renga	52

4.8 Selsøyvik	53
Automatisk fredete kulturminner	53
Vedtaksfredete kulturminner	54
Selsøyvik Gamle Handelssted	54
Nyere tids kulturminner	55
Steinkjerringa Glotettingen	55
Breivika på Rangsund	56
Fjøs og sommerfjøs på Øvergården på Sundøya	56
Buneset	57
Langneset	57
4.9 Storselsøy	58
Automatisk fredete kulturminner	58
Nyere tids kulturminner	58
Grønnvoll	59
Nedre Falkhetta	59
Sletthaugen	59
Jordkjeller, Selsøy	60
4.10 Nordnesøy	61
Automatisk fredete kulturminner	61
Nyere tids kulturminner	61
Tørnbolter i Besvær	62
Erlinghøla	62
Håkagården	63
Nesøy kapell	63
4.11 Myken	64
Vedtaksfredete kulturminner	64
Myken fyr	64
Nyere tids kulturminner	65
Myken kulturmiljø	65
Oljehuset til fyrlykta i Otervær	66
Gammelbrygga i Svinvær	66

Moloen i Valvær	66
5. Handlingsplan	67
Tiltak	67
År	67
Samarbeidspartnere	67
Økonomi	67
Kilder	69
Bøker	69
Nettsider	69



1. BAKGRUNN FOR PLANEN

1.1. FORMÅL MED PLANEN

Rødøy har en lang og spennende historie som er viktig å ta vare på for fremtiden. En kommunedelplan for kulturminner gir oss oversikt over kommunenes kulturminner og kulturmiljø, og vil være med å sette dette på den politiske dagsorden. Kartlegging og oversikt over hva som finnes av verdifulle kulturminner i kommunen vil i seg selv øke bevisstheten og være positivt for vernearbeidet.

Som kommune har vi et ansvar for å forvalte kulturminnene på en best mulig måte. Dette krever at vi har en god oversikt over hvilke kulturminner som finnes i Rødøy og kunnskap om virkemidlene som kan tas i bruk. Det er dessuten viktig å ha klare målsettinger for arbeidet og en god plan for gjennomføring av de ulike tiltakene.

Det overordnede målet med planen er å styrke kommunens evne til å sikre en effektiv, langsiktig og forutsigbar forvaltning av kulturminnene i Rødøy. Planen skal fungere som et styringsverktøy i all planlegging og saksbehandling som har med kulturminner, kulturmiljø og kulturlandskap å gjøre.

Planen kan være en inspirasjonskilde til å ta vare på de unike kulturminnene som finnes i kommunen, kan gi nyttig kunnskap til tiltakshavere og være av interesse for publikum for øvrig.

Planen inneholder også en handlingsplan med prioriterte konkrete tiltak for hvordan kommunen skal forvalte og ivareta kulturminnene framover.

1.2 KOMMUNENS POLITIKK OG FORHOLD TIL ANDRE DELER AV KOMMUNENS PLANVERK

I tidligere planverk er det begrenset omtale av kulturminner, og kulturminneplanen blir derfor et grunnlagsdokument for kommunens videre politikk på området. Kommunedelplanen for kulturminner vil derfor være viktig når kommunens arealplan de følgende årene skal revideres.

I kommuneplanens samfunnsdel 2020-2032 står det at for å oppnå at "Barn og unge skal være kjent med hele kommunen, og med hverandre", og for å oppnå dette skal en "sørge for at barn og unge blir kjent med lokalhistorien sin". Kulturminneplanen kan være et verktøy for skoler og barnehage i dette arbeidet.

I følge kommunens arealplan fra 1994 er Hamnøya foreslått båndlagt til kulturvernformål med sikte på at området kan sikres som spesialområde i.h.t. PBL § 25-6. Handlingsplanen i kommunedelplanen for kulturminner følger opp dette.

Kystsoneplanen fra 2001 nevner også kulturminner og fortidsvern, og vi lar hovedmålet her legge føringer for kulturminneplanen:

"Den egenartede kystkultur og kulturminnene i kystmiljøene skal vernes om. De fysiske spor etter fortidas mennesker i Rødøy skal være en levende og synlig del av befolkningens hverdag, livsutfoldelse og selvforståelse.

Retningslinjer:

1. Befolkningens kunnskaper om Rødøys fortid skal styrkes ved å bevare, tilrettelegge og formidle et variert og mangfoldig utvalg kulturminner.

2. Det skal etableres en kulturminnedatabase og utarbeides saksbehandlingsrutiner for å sikre at kulturminner ikke går tapt som følge av kunnskapsmangel og manglende rutiner.
3. Det skal utarbeides en plan for prioritering/bevaring, tilrettelegging og formidling av kulturminner.
4. Det er viktig å hensynta kulturminnene i sjø ved havneutbygging etc.”

Å få på plass kommunedelplanen for kulturminner oppfyller punkt 3, og deler av punkt 2 er inkludert i handlingsplanen. Vi håper også at planen er et viktig bidrag for å oppnå hovedmålet og punkt 1.

1.3 PLANPROSESS

13. desember 2017 ble det vedtatt i formannskapet at arbeid med den første kulturminneplanen for Rødøy kommune skulle startes opp. Kommunen søkte om støtte fra Riksantikvaren prosjekt Kulturminner i kommunen (KIK), og mottok tilskudd på 100 000 kroner til arbeidet med kulturminneplan.

I januar 2018 ble det sendt ut brev til etater, lokalutvalg, offentlige råd og lag og foreninger med informasjon om oppstart av planen, planprosess og ønsker om innspill og krav til planen. I februar og mars ble det også kalt inn til møter for alle kretser for å sikre medvirkning i planprosessen.

Prosjektgruppen bestod av oppvekst- og kultursjef, kulturkoordinator og Helgeland Museums avdelingsleder i Rødøy. Etter en god oppstart vinter og vår 2018, ble planarbeidet utsatt da kulturkonsulent stillingen ble stående vakant en periode, men da ny folkehelse- og kulturkoordinator var på plass ble arbeidet gjenopptatt i januar 2020. Midlene fra Riksantikvaren ble delvis brukt til å frikjøpe Helgeland Museums avdelingsleder til å være med i planarbeidet.

I 2020 har det blitt gjort befaringer en rekkes steder i kommunen: Myken, Nordnesøy, Storselsøy, Gjerøy, Rødøy, Langneset, Buneset, Øresvik, Lineset, Tjongsfjord, Værangfjord, Rangsund og Selsøyvik. Vi har også tatt kontakt med eiere og andre lokalkjente på steder vi ikke har fått besøkt, og det har blitt gjort noen befaringer også i første del av planarbeidet. Utgangspunktet for befaringer har vært informasjon samlet inn på folkemøtene, SEFRAX-registeret og lokalkjentes orientering.

Siste del av arbeidet har vært å samle informasjonen, ta utvalg basert på verdivurderinger og skrive ut planen.

1.4 MEDVIRKNING

I planarbeidet har det vært lagt opp til bred deltakelse fra publikum, lag og foreninger i forbindelse med registrering av kulturminner. Det ble avholdt tre åpne folkemøter der det gikk ut innkallinger til daværende lokalutvalg, lag og foreninger. Møtene ble holdt slik at de skulle være tilgjengelige for alle kretsene i kommunen: ett i Sørfjorden, ett i Jektvik og ett på Gjerøy. På møtene kunne alle komme med sine forslag til verneverdige kulturminner som burde inkluderes i kommunen. Dette har vært grunnlaget for den videre prosessen, da den viktigste kunnskapen og kjennskapen til kulturminnene i kommunen ligger hos innbyggerne. Vi så behov for å gjennomføre to ekstra møter på Storselsøy og i Myken.

Vi har så langt det lot seg gjøre tatt kontakt med eiere av kulturminner som er nevnt i planen, og kulturminnene er inkluderte med deres samtykke. Det har vært viktig at planen har blitt til som et samarbeid med engasjerte eiere og stor deltakelse fra kommunens innbyggere, da vi har tro på at det er dette som gir det beste grunnlaget for vern av kulturminnene for fremtiden.

Vi har utført en rekke befaringer underveis, og også fått svært god hjelp av lokalkjente i alle kretser.

Som kommunedelplan blir planen lagt ut til åpen offentlig høring slik at alle som er interesserte kan komme med innspill.

1.5 EKSISTERENDE OVERSIKTER OG DATABASES OVER KULTURMINNER

SEFRAK-REGISTERET

Sekretariatet For Registrering av Kulturminner (SEFRAK) utførte registrering i Rødøy på slutten av 80-tallet. Det ble ikke gjort en verdivurdering av bygningene på det tidspunktet, og registeret har ikke blitt oppdatert siden. Det er dessverre også slik at noen områder har mange registreringer, mens andre områder ikke er like grundig gjennomgått. Registeret har likevel vært til stor hjelp for å få en viss oversikt over de eldre bygningen i kommunen.

Det er ca. 118 bygninger som er datert til å være eldre enn 1850 i Rødøy, disse er merket med rød trekant i SEFRAK-registeret, som betyr at endringer eller rivning av bygningen er meldepliktig til kommunen. Av disse er 19 datert fra 1700-tallet eller eldre, og flere av disse er i dag alt falt ned eller blitt revet. Våre undersøkelser viser at 14 av disse er bevart helt eller delvis. Vi har tatt med 11 av disse i planen. Bårstua på Rødøya er i SEFRAK datert til 1700-tallet, men er ganske sikkert først bygd på 1800-tallet.

Målet med SEFRAK-registreringen var å få en oversikt over bygninger og andre kulturminner eldre enn 1900. Dette innebærer at det er mange bygninger som vi dag vil anse som verdifulle som ikke er registrert her. Kulturminneplanen er en anledning til å skaffe en oversikt, også over nyere kulturminner.

ASKELOADEN/KULTURMINNESØK

Askeladden er Riksantikvarens oversikt over registrerte kulturminner, og kan brukes i for eksempel arealplanlegging og utbyggings- eller rivningssaker. Askeladden krever innlogging, mens kulturminnesøk.no er en åpen versjon der hvem som helst også kan registrere kulturminner i sitt lokalområde.

1.6 AVGRENSING, UTVALG OG PRIORITERING

Dette er Rødøy kommunes første plan for kulturminner, og en kommunedelplan skal være en levende plan som kan revideres, vokse og endre seg i fremtiden.

Planen inneholder en kortfattet oversikt over automatiske fredete og vedtaksfredete kulturminner. Dette er kulturminner som anses å ha nasjonal verdi, og derfor har fått et juridisk vern.

Videre har vi jobbet mest med å ta et utvalg av kulturminner som ikke har et formelt vern for å fremheve at disse har en lokal verdi og er å anses som verneverdige. For å komme i mål med kommunens første kulturminneplan har vi i denne omgang med visse unntak valgt å prioritere **faste materielle kulturminner uten automatisk vern**. Og videre har vi valgt å først og fremst fokusere på bygninger. Det er en rekke interessante og viktige kulturminner som på denne måten blir ekskludert fra planen, alt fra eldre ferdselsveier, båter, immaterielle kulturminner som håndverkstradisjoner, stedsnavn, sagn og fortellinger. Vi håper planen i fremtiden vil videreutvikles til å også kunne inkludere noen av disse, men så

det som nødvendig å avgrense denne første planen for å komme i mål med et utgangspunkt for kommunens videre kulturminnevern.

I prosessen har vi erfart at siden SEFRAK-registreringene ble gjort på slutten av 80-tallet er flere av kommunens eldste bygninger alt er borte. Vi har derfor ansett det som viktig å inkludere røde SEFRAK-registreringer, det vil si bygninger som har blitt datert til før 1850, og som er meldepliktige til fylket om det søkes om å gjøre endringer. Dateringene er sjelden nøyaktige, og mange bygg har ukjent byggeår, og har gjerne blitt flyttet flere ganger. De røde SEFRAK-registreringen har likevel vært et fint utgangspunkt for å få en oversikt over de eldste bygningen i kommunen. Alder er likevel ikke det eneste kriteriet i utvalget.

I tillegg ønsket vi å gjøre en ekstra innsats for å fremheve den skjulte og ofte underkommuniserte samiske historien til kommunen. Tiden strakk ikke til for å gjøre dette så grundig som ønsket, men det videre arbeidet med å dokumentere og formidle denne delen av Rødøys historie er inkludert i handlingsplanen.

Vi har tatt utgangspunkt i kulturminnene som ble nevnt på folkemøtene, men supplert med andre som har kommet til på ulike vis i prosessen. Vi har etterstrebet å inkludere kulturminner fra hele kommunen, og delt dem inn kretsvis. Velviljen til eiere, historiske funksjoner i lokalsamfunnet, estetiske kvaliteter, alder og forsøk på skape et representativt utvalg har vært viktige kriterier i utvalgsprosessen. I forsøket på å få oversikt over bygninger i alle kommunens kretser har også tilfeldigheter spilt inn i hvem vi har snakket med og hvilke hus vi har blitt gjort oppmerksomme på. Vi har støttet oss på SEFRAK-registreringene, men disse ble heller ikke utført like grundig i alle deler av kommunen, og også her må vi gå ut fra at tilfeldigheter har spilt inn i hvilke bygninger som har blitt registrert og ikke.

Planen må derfor sees som begynnelsen på en prosess og på et langsiktig og strategisk arbeid. Alle verneverdige og viktige kulturminner er ikke kommet med, og planen gir ingen fullstendig oversikt over verneverdige kulturminner i Rødøy kommune. Vi tror likevel at den foreliggende planen gir en god introduksjon til et utvalg verneverdige bygninger, og at mangfoldet kommunen har å by på er representert.

1.7 HVA BETYR DET AT EN BYGNING ER NEVNT I KULTURMINNEPLANEN?

Utvalget i planen viser hvilke bygninger kommunen anser som viktige verneverdige kulturminner. Bygningen får ikke et automatisk juridisk vern av å bli nevnt i planen, et slikt vern kan de få gjennom at en oppfordrer til vern gjennom Plan og bygningsloven i handlingsplanen. I første omgang er det to kulturmiljø som er foreslått utredet for vern i handlingsplanen, men det kan være aktuelt å inkludere enkelt bygninger i framtidige rulleringer av handlingsplanen. Handlingsplanen er et politisk verktøy, og setter agendaen for kommunens arbeid med kulturminnevern. Den skal rulleres hvert fjerde år, og vil slik sikre et kontinuerlig vernearbeid.

Kulturminneplanen vil videre være en del av kommunens arealplan, som i sin helhet skal revideres i 2021-22, og her kunne legges til grunn for oppretting av hensynssoner og båndlegging av områder til kulturvernformål.

I prosesser med å søke støtte til restaureringsarbeid etter antikvariske prinsipp kan det også være en styrke for søknaden at bygningen er nevnt i kommunedelplanen for kulturminner.

2. KULTURMINNER OG KULTURMINNEVERN

2.1 HVA ER ET KULTURMINNE?

Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til.

Det er vanlig å dele kulturminner inn i to kategorier:

1. Materielle kulturminner

- a) *Faste kulturminner*: Faste kulturminner er gjerne stedbundne og integrerte i landskapet, som en gravhaug, kokegrop eller bygning.
- b) *Løse kulturminner*: Løse kulturminner er de som naturlig lar seg skille fra landskapet som et klesplagg eller en mynt. Disse kulturminnene blir ofte bevart i museer for formidling, forskning og konserveringshensyn. Når en tilfeldig eller ved arkeologiske utgravninger finner gjenstander som er fra før 1537 som det ikke lenger er rimelig mulighet for å finne ut om noen eier eller hvem som eier blir disse automatisk statens eiendom. Det samme gjelder myntfunn fra før 1650 eller samiske gjenstander fra før 1917. I Rødøy kommune er det gjort mange løsfunn av arkeologiske gjenstander. Norges Arktiske Universitetsmuseum i Tromsø er arkeologisk landsdelsmuseum for alle kommuner nord for Rana, og funn gjort i Rødøy havner derfor her.

2. Immaterielle kulturminner

Med immaterielle kulturminner menes for eksempel muntlige tradisjoner, lyd og uttrykk, inkludert musikk, historier, språk, utøvende kunst, håndverk og ferdigheter knyttet til naturen og tradisjonelle håndverk.

2.2 HVORFOR SKAL VI TA VARE PÅ KULTURMINNENE?

Det er en nasjonal målsetting å redusere tapet av verneverdige kulturminner (jfr. Nasjonalt miljømål 2.1) primært fordi kulturminner blir sett på som viktige historiske kilder. Det er viktig å huske på at vi i nåtiden ikke alltid har oversikt over hvilken kunnskap vi kan hente ut fra et kulturminne i fremtiden.

Kulturminnene er uerstattelige verdier og viktige ressurser for kunnskap om historien, lokal identitet, stedsutvikling og næringsliv. Kulturminner vil alltid være truet både av naturlig forfall og fordi tidene forandrer seg og bruksverdien forsvinner, og de kulturminnene vi anser som viktige og verdifulle krever derfor aktivt vern. Eksempel på trusler mot kulturminner kan være:

ØKONOMI OG MODERNISERING

Vedlikehold av bygninger som ikke lenger har sin gamle bruksverdi er kostbart, noe som ofte fører til at det enkleste alternativet er å rive. Det kan være uthus på gårdsbruk som har lagt ned driften, naust som ikke lenger er funksjonelle til dagens båter eller bolighus som ikke lever opp til dagens standard.

Å restaurere en bygning vil si at en helt eller delvis tilbakefører den til en tidligere tilstand i en bestemt tidsperiode, og en vil da ofte utføre arbeidet etter antikvariske prinsipper. I av istandsetting og oppussing av

eldre bygg har en ofte ha fokus på å gjøre den mest mulig funksjonell etter dagens standard, uten å tenke på å ivareta den eldre byggeskikken. Det vil i mange tilfeller gjøre at bygningen taper verdi som kulturminne. Det kan være krevende å restaurere bygningen, men det finnes flere støtteordninger og en kan konsultere fagpersoner når en skal vurdere hvilke valg en skal ta.

FRAFLYTTING OG KLIMA

Fraflytting fører til at hus blir stående til forfall, og kulturlandskapet gror igjen. Rødøy er en værhard kommune, og uten kontinuerlig vedlikehold vil de fleste bygninger forfalle raskt. Det er også grunn til å tro at klimaendringene vil føre til at kulturminner blir mer enda mer sårbare.

MANGLENDE KUNNSKAP

Det er ikke gitt at eiere vet at de er i besittelse av et verdifullt kulturminne, eller at de har kunnskap om hvordan best ivareta bygningene de eier.

2.3 HVILKE VERN HAR KULTURMINNENE?

Noen kulturminner har juridisk vern, og det er da i hovedsak to lover som benyttes: Kulturminneloven og Plan- og bygningsloven (PBL). For kulturminner av regional eller nasjonal verdi finnes det hjemmel i kulturminneloven for fredningen, mens Plan- og bygningsloven er kommunens verktøy for å verne lokalt verdifulle kulturminner.

De aller fleste kulturminner, kulturmiljø og kulturmiljø har ingen form for automatisk vern, og det er derfor viktig at kommunene gjennom planverk og forvaltning tar hovedansvar for å sikre disse.

Forvaltningen av kulturminner foregår altså både på nasjonalt, regionalt og lokalt nivå. Vi vil her nevne de viktigste instansene:

Klima- og miljødepartementet har det overordnede ansvaret for forvaltningen av kulturminner og kulturmiljøer i Norge.

Riksantikvaren er direktorat for kulturminneforvaltning og har ansvar for at den statlige kulturminnepolitikken blir gjennomført. Riksantikvaren er også fredningsmyndighet, og har myndighet til å gi dispensasjoner fra kulturminnelovens § 8 for automatisk fredete kulturminner.

Fylkeskommunene utgjør sammen med **Sametinget** den regionale kulturminneforvaltningen. De skal samarbeide med og veilede kommunene. Fylkeskommunen fører tilsyn med fredete kulturminner og er avgjørelsesmyndighet i flere saker som angår kulturminner. Fylkeskommunen kan foreta midlertidig fredning.

Kommunen har ansvar for å ta vare på de automatisk og vedtaks fredete kulturminnene i kommunen, og for sørge for vern av viktige kulturminne som ikke er vernet gjennom kulturminneloven. Kommuner har myndighet til å vedta vern gjennom kommuneplaner og reguleringsplaner som er juridisk bindende etter plan- og bygningsloven.

De arkeologiske museene er faglige rådgivere for Riksantikvaren for arkeologiske kulturminner på land og under vann. Norges Arktiske Universitetsmuseum i Tromsø er arkeologisk landsdelsmuseum for alle kommuner nord for Rana. Arkeologiske kulturminner er automatisk fredet etter kulturminneloven. Utgravninger kan bare utføres etter dispensasjon fra fredningsbestemmelsene.

2.4 HVILKE KULTURMINNER SKAL VI TA VARE PÅ?

Det sier seg selv at vi ikke kan ta vare på *alle* spor etter menneskelig aktivitet. Vi må prioritere hvilke kulturminner vi anser som verdifulle og verneverdige, og de vil ofte være uenighet om verdien av kulturminnene. Da stavkirkene ble for små og upraktiske, var det mest naturlige ofte å rive disse når nye kirker skulle bygge. Motstanden mot rivningen av stavkirkene på slutten av 1800-tallet var starten på det vi i dag tenker på som kulturminnevern, og har sikret at noen av disse spesielle bygningene fremdeles er tilgjengelige for oss i dag. Sjøgata i Mosjøen er et annet eksempel på at kulturminnevern står mot andre interesser. Den gamle trebebyggelsen i Sjøgata stod for forfall, og var planlagt jevnet med jorden for å gi plass til en mer moderne by. Bygningene ble vedtatt vernet med en stemme i kommunestyret, og er i dag byens stolthet og turistmagnet.

Noen kulturminner er som vi har sett automatisk fredet, og en del av vår felles nasjonale kulturarv, men de fleste kulturminner står uten et slikt vern og det er opp til kommunen å verdisette og forvalte kulturminnene deretter. Det er vanlig å verdisette kulturminner etter kunnskapsverdi, opplevelsesverdi og bruksverdi, der kunnskapsverdien er den primære og viktigste verdien. Når vi verdsetter kulturminner spør vi altså:

- 1) Hvilke kunnskaper kan kulturminnene gi oss?
- 2) Hvilke opplevelser kan kulturminnet gi oss?
- 3) Hva kan vi bruke kulturminnet til?

Vi kan ta et fiktivt båtnaust som eksempel:

- 1) Naustet viser seg å kunne dateres som et av de eldste av sitt slag i kommune, og kan gi oss kunnskap om tidligere tiders materialbruk og byggeskikk. Sannsynligvis er noe material gjenbrukt slik at det kan si oss noe om andre eldre bygninger. Det kan også gi oss kunnskap om fiskerihistorie og båtbruk i området.
- 2) Naustet er et sted folk ofte går tur. Det er velholdt og tilfører slik noe til fjæra der den ligger. Bygda pleier og bruker området til St. Hans-bål, og har slik et sterkt forhold til naustet.
- 3) Det er en aktør som tilbyr overnatting i området og arrangerer skalldyraften i det gamle naustet som en del av tilbudet til turistene. På grunn av naustet alder kan eieren få støtte fra Kulturminnefondet til vedlikehold etter bygningsvernprinsipp.

I arbeidet med kulturminneplanen har vi stilt disse spørsmålene for å kunne ta et utvalg til planen. Kulturminnene som har blitt med anser vi å ha kunnskapsverdi, opplevelsesverdi eller bruksverdi, og ofte en kombinasjon av disse.

2.5 HVILKE VIRKEMIDDEL HAR VI I KULTURMINNEVERNET?

FREDNING

En fredning er den strengeste form for vern. Fredning innebærer at inngrep/endringer på kulturminnet, som går utover vanlig vedlikehold, må godkjennes av myndighetene.

Et vedtaksfredet kulturminne er fredet gjennom særskilt vedtak for det enkelte kulturminnet, som da oftest anses å ha en stor nasjonal eller regional verdi. I Rødøy kommune har vi to kulturminner som er

fredet ved vedtak, Selsøyvik Gamle Handelssted og Myken fyr, som begge i god stand. Dette er kulturminner som Riksantikvaren tilskriver en nasjonal verdi, og som eierne derfor har et særskilt ansvar for å ta vare på. Dessuten er Rødøy kirke listeført, som vil si at tiltak krever tillatelse fra biskopen på grunnlag av råd fra Riksantikvaren.

Et automatisk fredet kulturminne er fredet direkte gjennom kulturminneloven eller svalbardmiljøloven, uten særskilt vedtak.

Disse kulturminnene er automatisk fredet:

- faste kulturminner fra før reformasjonen (1537)
- samiske kulturminner fra år 1917 eller eldre
- erklærte stående byggverk med opprinnelse fra perioden 1537–1649
- faste og løse kulturminner på Svalbard fra før 1946 (i tillegg er det bestemmelser for enkelte typer kulturminner, se svalbardmiljøloven)

VERN GJENNOM PLAN- OG BYGNINGSLOVEN

Vern av kulturminner, kulturmiljøer og landskap kan også sikres gjennom bruk av plan -og bygningsloven. Dette er et virkemiddel som kommunene forvalter gjennom sin vedtaksmyndighet, og det kan brukes til å sikre kulturminner, kulturmiljøer og landskap av nasjonal så vel som av regional og lokal kulturhistorisk interesse.

Kommunedelplanen for kulturminner vil ikke være formelt bindende gjennom at den behandles etter plan- og bygningsloven, men vil ligge til grunn for arbeidet med kommunens arealplan.

FORMIDLING

Formidling av kulturarven handler om å gjøre kulturminnenes historie og betydning tilgjengelig. Formidling og økt kunnskap om kulturarven er et viktig forebyggende arbeid som vil bidra til å sikre kulturminnene fra slitasje, forfall og gjengroing.

VERN GJENNOM BRUK

Formidling, skilting og tilrettelegging av kulturminner og kulturmiljøer kan bidra til gode friluftsopplevelser og øke tilgjengeligheten til kulturarven. Mange kulturminner er godt egnet som turmål og det er et stort potensiale for å kunne bruke kulturminner i friluftssatsinger og i attraksjonsutvikling. Vern og bruk kan gi kulturminner nye bruksområder, bygninger kan settes i stand og det kan blåses nytt liv i gamle hus. Myken fyr er et eksempel på at et bygg som er fredet på grunn av sin historiske funksjon lever videre gjennom sin nye funksjon som overnattingssted.

INFORMASJON

Det er viktig at eiere av verneverdige kulturminne er klar over at de er i besittelse av slike, og får informasjon om både verdien av kulturminnene, aktuelle støtteordninger og hjelp til å søke. Visse kulturminner kan også tjene på at lokalsamfunnet blir bevisst på at det eksisterer, og den verdien det har, slik at frivillige krefter kan gå sammen om å ta vare på kulturminner. Ofte vil en møte på motstand i

starten, og reaksjoner av typen: Er den der gamle rønna verdt å bruke tid og penger på? Men når kulturminnene er ferdig restaurert har ofte spørsmålene stilnet på veien.

STØTTEORDNINGER

Det finnes flere støtteordninger for dem som ønsker å ta vare på kulturminner. Her er noen av de viktigste:

STATLIGE STØTTEORDNINGER

SMIL – spesielle miljøtiltak i jordbruket: Midlene fordeles av [Landbruksdirektoratet](#), og satsingsområde avhenger av kommunenes prioriteringer og tiltaksstrategi. Søknaden sendes til din kommune.

Tilskudd til vern og sikring av freda bygg og anlegg: Midlene fordeles av [Klima- og miljødepartementet/Riksantikvaren](#), og går under bevaringsprogrammet for freda bygninger i privat eie. Søknaden sendes fylkeskommunen.

REGIONALE STØTTEORDNINGER

Kulturvern med hovedvekt på bygningsvern: Midlene fordeles av [Nordland fylkeskommune](#), og satsingsområde er verneverdige bygninger og anlegg, kurs i tradisjonshåndverk og bygningsvern.

PRIVATE STIFTELSE OG FOND

Kulturminnefondet: Tilskuddsordningen er et lavterskeltilbud til private eiere av verneverdige kulturminner. Også frivillige lag og organisasjoner, enten de eier kulturminnene selv eller forvalter dem på vegne av andre, kan søke.

Stiftelsen UNI: Midlene fordeles av [Stiftelsen UNI](#), som er en allmennyttig stiftelse som verner mennesker og fortidsminner.

Ivar Anker Heltzens minnefond: Midlene fordeles av styret i [Rana historielag](#), og formålet er å yte støtte til kulturelle tiltak på Helgeland.

«Ta et tak»-aksjonen: Midlene fordeles av [Norsk Kulturarv](#) og retter seg mot våningshus og driftsbygninger.

Kulturminner for alle: [Fortidsminneforeningen](#) deler ut midler for å styrke våre gamle håndverk, og sikre fellesskapets kulturminner.

Rydd et kulturminne: Midlene fordeles av [Norsk kulturarv](#), og går til skjøtsel av kulturminner.

Landbrukslegatet i Norges Vel: Midlene fordeles av [Norges Vel](#), og satsingsområde er bevaring av gamle hus og gjenstander dersom de inngår i næringsvirksomhet (turisme eller næringsliv).

Kultur- og miljølegatet i Norges Vel: Midlene fordeles av [Norges Vel](#), og satsingsområde er bevaring av gamle hus og gjenstander dersom de inngår i næringsvirksomhet (turisme eller næringsliv).

2.6 HVEM DRIVER KULTURMINNEVERN I RØDØY?

Det er mange i Rødøy som på ulike måter engasjerer seg for å ivareta kulturminnene, og passe på at vi fremdeles har spor etter de ulike tidsepokene som kom før oss. Både frivillige krefter og næringslivsaktører bidrar til å utvikle kulturarven som fellesressurs for allmennheten eller som grunnlag for verdiskaping. De gjør en viktig innsats for formidling av kulturhistorie og for å skape engasjement og forståelse for kulturminner og kulturmiljøer og deres betydning. Mange jobber med konkrete bevaringsprosjekter og noen er også eiere av viktige kulturminner. Frivillig innsats har alltid vært en av de viktigste faktorene i kulturminnevern.

KOMMUNAL FORVALTNING

Kommunen er hovedaktør i forvaltningen av vernede og verneverdige kulturminner gjennom arbeid med plan- og bygningsloven. Tiltak som berører kulturminner/kulturmiljø av lokal verdi vurderes som hovedregel kun av kommunen. Tiltak som gjelder kulturminner av regional og/eller nasjonal verdi samt bygg fra før år 1850, oversendes også fylkeskommunen for uttalelse. I tillegg blir søknader om tiltak hvor det er fare for skjemming av registrerte automatisk fredete kulturminner eller sannsynlig å finne nye, oversendt fylkeskommunen.

LAG OG FORENINGER

Historielag og husflidslag er eksempel på lag og foreninger som i en årrekke på ulike måter har bidratt til kulturminnevernet i Rødøy. Også andre aktører har engasjert seg i dugnadsarbeid og restaurering.

PRIVATE SAMLINGER

Rødøy kommune har flere private samlinger og museum som er åpne for besøkende i sommersesongen eller ved forespørsel. På denne måten blir både viktige kulturhistoriske gjenstander tatt vare på, ofte i eldre bygninger og lokalhistorien blir formidlet både til fastboende og turister. Denne møysommelige innsatsen som blir lagt ned i disse samlingene er verdifullt kulturminnevern.

EIERE AV BYGNINGER

Mange eiere av eldre bygninger i Rødøy ønsker å ta vare på disse på best mulig måte, og legger slik både tid og penger i kulturminnevern. Dette gjelder både for helårs- og fritidsboliger, og kulturhistoriske bygg som blir brukt i næringsøyemed. Tilgang på kunnskap og økonomiske ressurser vil ha noe å si for i hvilken grad eierne har mulighet til å ta vare på og videreutvikle kulturminnene. Det er viktig at det finnes lett tilgjengelig informasjon om hvordan en kan drive bygningsvern og hvilke støtteordninger som finnes.

HELGELAND MUSEUM

Rødøy kommune fikk i 2015 en egen avdeling i Helgeland Museum. Museet drifter i dag bygningene Falch Gamle Handelssted ved Tjongsfjorden, som er eid av Rødøy historielag, og er også engasjert i arbeidet med vern og formidling av kulturminner i hele kommunen.

3. RØDØYS HISTORIE OG KULTURMINNENE SOM VITNER OM DEN

3.1 VÅR ELDSTE HISTORIE (9000 F.KR.–1537)

Den eldste perioden av menneskenes historie har lagt igjen mange spor i kommunen vår, og vi kan takke særlig en mann for at så mange funn er levert til museet i Tromsø, og at så mange faste kulturminner fra den perioden er registrert. Edvard J. Havnø (1868–1940) fra Hamnøya utenfor Rødøy var en selvlært arkeologisk pioner, og har stått for mange viktige arkeologiske funn både i Rødøy og resten av Nordland. Gjennomgangen av de ulike periodene ligger baserer seg på Eirin Holbergs "*Før vår tid*" som ble utgitt som et samarbeid mellom Lurøy, Meløy, Rødøy og Træna kommuner. Her fokuserer vi på historie knyttet til fysiske funn av kulturminner i kommunen, og gir slik bare smaksprøver på epokene.

ELDRE STEINALDER (CA. 9000.–4000 F.KR.)

Frem til for 19 000–20 000 års siden var både Rødøy og mesteparten av landet dekket av is, selv øyene lå under ett 700–900 meter tykt isdekke. Når isen trakk seg tilbake, og golfstrømmen slo inn for fullt for 11 500 år siden førte det til et rikt dyreliv i området som i dag er Rødøy kommune. Likevel regnet en lenge med at det ikke hadde levd folk her så langt tilbake som i eldre steinalder. Dette var det en Rødøyfjerding som skulle endre på.

Flint var steinsorten som dominerte i eldre steinalder, og da det ble gjort flintfunn i Møre var Edvard J. Havnø overbevist om at det også måtte finnes slike spor etter menneskelig aktivitet i Nordland. Et av de første flintfunnene i Nordland gjorde han i Sandvika på Rødøy, etter årevis med iherdig leting. Han fikk hjelp av en oppvakt ung gutt ved navn Paul Risvik, som hadde lånt en arkeologibok av Havnø. Han fant den første flintbiten i Sandvika og leverte den til Havnø, som etter nærmere undersøkelser fant flere spor etter en tidlig bosetning.

På Øvre Tjong i Skogveien finner vi den eldste boplassen vi kjenner til i kommunen. Funn av flintavfall rundt et ildsted viser at det ble tilvirket redskap etter de eldre steinaldertradisjoner, og boplassen i Tjong er datert til å være ca. 9000 år gammel. Også i Gjersvik, på Langnes, i Flobergdalen og i Staulen er det funn som viser at det har vært folk der i eldre steinalder.

YNGRE STEINALDER (CA. 4000.–1800 F.KR.)

Mellom år 3500 f.Kr. og 4000 f.Kr. ble skifter tatt i bruk til redskaper. Dette var et avgjørende skifte, og som blant annet førte til at noen av de vakreste funnene fra steinalderen er fra denne perioden. Også i Rødøy er det gjort mange funn av flotte gjenstander fra skifertiden, og løsfunn gjort av skiferredskap rundt om i hele kommunen viser at det bodde folk både på øyene og på fastlands-Rødøy i denne perioden.

Vi finner registrerte boplasser fra steinalderen blant annet på Sandvika på Nordnesøy, i Oldervik i Sørfjorden, på Telnes og på Langnes.

(Bilder mangler)

BRONSEALDER (1800.–500 F.KR.)

Navnet bronsealder passer ikke så godt på denne tidsepoken i vår region. Det er nemlig funnet svært få bronsejenstander fra denne perioden i Norge, og funnene minker dess lengre nord en kommer. Generelt har perioden til sammenligning med jernalder satt færre synlige spor etter seg, og det er en tidsperiode vi vet lite om. I *Før vår tid* drøfter Eirin Holberg steinrøyser langs kysten, som mulige bronsealdergraver. Blant annet har Edvard J. Havnø beskrevet slike i Rødøy i 1914 blant annet på Litlbjørnøya i Rangsundet. Slike steinrøyser har vært lite undersøkt, og nesten ingen av dem er datert.

I Rødøy er det funnet en porfyrøks på Vågenga sammen med et stykke sørskandinavisk flint og en bit av en slipt flintøks, som trolig ble laget i Danmark. Dette er altså spor etter utveksling med folk sørpå. En porfyrøks er laget av bergarten porfyr som gir dem et fint mønster. Skaftehullet på disse øksene er så smalt at de ikke har vært egnet til arbeid, og de blir derfor regnet som et rent statussymbol. Det er også funnet en slik porfyrøks på Teksmøna i Meløy. Disse gjenstandene er et vitne om at bronsealderene var en tid som nok var preget av at samfunnet på Nord-Helgeland sakte men sikkert tok til seg nye ideer.

JERNALDER (500 F.KR.–1050 E.KR)

I jernalderen økte bosettinga, og det ble brutt nytt land. På Nord-Helgeland var befolkninga både samisk og norrøn. Det er mange registrerte jernaldergraver rundt om i hele Rødøy kommune. Få av disse lar seg datere nøyaktig, men noen steder har sannsynligvis hatt bosetting siden eldre jernalder, blant annet Storselsøy og Gjersvik.

Det vi kaller vikingtida er den siste tiden av jernalder, fra omkring år 800. På Nordnesøy er det gjort funn av en hvalbeinsplate som sannsynligvis stammer fra 800-tallet. Hvalbeinsplatene knyttes til makteliten i Hålogaland, og vitner om en tid der høvdingsamfunnet hadde vokst seg sterk. Nord på Storselsøy er det registrert en nausttuft som ut fra størrelsen må ha hust et roskip, noe som tyder på at det har vært en storgård i nærheten. Makta hadde over tid samlet seg på færre hender, og ut fra historiske kilder og arkeologiske funn tror en at høvdingsetene på Nord-Helgeland lå på Lurøy og Meløy. Nordnesøy og Storselsøy vil i så fall ligge så nært dette maktsenteret på Lurøya at de kan ha inngått i et nettverk med storgårder som har vært sete for høvdingen.

Det fins muntlige opplysninger om en grav på Telnes som inneholdt et bissel og et sverd. Rike våpengraver med hest tilhørte så kallet elitekrigerer, som utgjorde kjernen i konger og høvdingers hærstyrker. Selv om de arkeologiske funnene det blir fortalt om på Telnes dessverre har gått tapt, er det grunn til å tro at det har vært en slik stor kriger gravlagt der.

På Vågenga i Rødøy er det funnet en samling smykker i sølv som stammer fra slutten av jernalderen. Halsringene er en type som ble vanlig i vikingtiden, mens en fingerring er sjeldnere og ligner på en ring som er funnet i en grav i Russland. Dette funnet inngår i en rekke lignende funn i Nordland, som kalles "edelmetalldepot". At disse funnene som regel består av en blanding av norrøne smykker, og østlige smykkeformer som ofte ble brukt av samer kan vitne om at disse gjenstandene ble lagt ned som en samhandling mellom den samiske og norrøne befolkningen. De blir ofte funnet i grenseområder mellom norrøn og samisk bosetning, og kan kanskje være del av en en form for en seremoniell grenseavtale. Betydningen av edelmetalldepotene er ikke ferdig utforsket, men vitner altså om den samiske og norrøne kulturens sameksistens i jernalderen.

MIDDELALDER (1050–1537)

Den første del av middelalderen er preget av kristningen av Norge og overgangen fra åsatru til kristendom, og mot slutten av 1000-tallet regner man med at så og si hele Norge var kristna. Men selv om den norrøne åsatrua hadde gitt tapt, levde den samiske religionen videre parallelt med kristendommen, gjennom hele middelalderen og inn i vår tid.

På Rødøya vet vi at det har vært kirke helt siden 1400-tallet, men det er ikke usannsynlig at det har vært kirkested her enda lenger. En gravhaug med navnet Torshaug som ligg i tilknytning til ei flate som blir kalla Torshov kan tyde på at det har vært et hedensk hov fra jernalderen. Selve gravhaugen og bautasteinene Stor-Per og Litl-Per vitner uansett om at det her var en viktig gravplass i jernalderen. Kanskje ble dette hedenske helligstedet avløst av den første kirken etter kristningen. Området som blir kalla Torshovet har blitt undersøkt av arkeologer fra Vitenskapsmuseet i Trondheim med gradiometer. Det er et instrument som kan måle små variasjoner i jordas magnetfelt og slik avdekke hva som ligger under jorden uten utgravning. På Torshovet avtegna det seg strukturer som kan ha vært en steinmur etter et kirkebygg, og spor et fordypning som kan ha vært stolpespor etter en eldre bygning. Kanskje er det sporet etter hovet, og stavkirka som avløste den.

På Rødøyløva vet vi også at det har vært en vete som var en del av den felles forsvars-ordninga som ble innført av Håkon den gode rundt midten av 900 tallet, da Norge var blitt samlet til et rike.

Leidgangsordninga plikta bøndene til å stille skip med mannskap, proviant og våpen til disposisjon, og sammen med vetevarslingen kunne en slik være klar til å forsvare seg mot fiendtlige skip. Vetebrenning var et effektivt varslingsystem, og når den første veten i sør var tent tok det ifølge Snorres Heimskringla syv dager før varselet nådde det nordligste tinglaget på Hålogaland.

Vetene var plassert på høye fjell, med utsikt mot neste vetefjell både i sør og nord. I dag står en varde på den høyeste delen av løveryggen, der en ser for seg at veten på Rødøyløva var plassert, og hundre meter fra varden finner en ei steinansamling som kanskje er restene etter vakthytta.

I 1912 ble det av Edvard Havnø gjort et funn på Hamnøya som må være det viktigste middelalderfunnet i Rødøy. Da en ryddet nytt åkerland ble det funnet 150 sølvmynter under torva. Flere mynter ble funnet de neste årene, og samlet består funnet av 188 mynter fra tida ca 1248/1260. De fleste er engelske. Den nyeste mynten er fra 1353, og var sannsynligvis samtidig med da myntene ble gjemt. Myntene hadde altså ligget der i 560 år. Hvem som gravde ned sølvskatten, og hva som var årsaken får vi nok aldri vite sikkert.

Rundt om i kommunen er det ellers registrert flere gårdshauger som vitner om kontinuerlig bosetting fra middelalderen, og i noen tilfeller lenger tilbake.

(Bilde mangler)

3.2 NYERE TIDS KULTURMINNER (1537–)

De eldste bygningene i Rødøy er preget av et samfunn av fiskerbønder, som levde delvis av fiske og delvis av jordbruk. For mange var fiske hovednæringen, mens jordbruket var attåtnæring, men det fins også større gårder der det var omvendt.

På grunn av lite tilgang til tømmer og annet materiale har bygninger blitt mye flyttet på. Byggeår er derfor ofte uvisst, og en del av bygningen kan være betydelig mye eldre enn andre påbygde deler. Mange bygninger har blitt flyttet flere ganger, ofte fra andre deler av kommunen, og også fra andre områder i Nordland.

Det er ingen bygninger i Rødøy som vi kan datere til 1500- og 1600-tallet med unntak av det eldste huset på Telnes som i SEFRAK blir datert til 1600-tallet, men denne dateringen er usikker. Det fins noen bygninger som det er sannsynlig at stammer fra 1700-tallet.

Dessverre har vi få sikre dateringer, og har i planarbeidet heller ikke hatt mulighet til å gjøre slike. En kan se for seg det å få økt kunnskap om noen av de eldste og mest interessante bygningene som en del av det videre kulturminnearbeidet i kommunen. En del av bygningene som er inkludert i planen blir på folkemunne regnet som “den eldste i bygda” eller “svært gammel”, og vi ser grunn til å ta dette med i betraktningen så lenge ikke noe direkte tilbakeviser dette.



FISKE

Fiske har historisk vært den viktigste næringsveien i Rødøy, som regel i kombinasjon med jordbruk. Lofotfiske stod sentralt, men det var ikke nødvendig å krysse Vestfjorden da det også var viktige fiskevær i Rødøy som Valvær og Myken. En ser også at sildefisket på slutten av 1800-tallet spilte en viktig rolle for kommunen, og for hvem som kom til penger og startet opp handel.

I planen har vi inkludert kulturminner fra de viktige fiskeværene Valvær og Besvær som i dag har blitt nesten usynlige fordi vær, vind og fraflytting har visket ut de fleste spor av alle bygninger og aktivitet som en gang var der. Vi har også tatt med Myken som kulturmiljø, fordi det er det eneste bevarte fiskeværet av sitt slag i kommunen.



JORDBRUK

Rødøy har hatt flere store gårder, og noen av disse er bevarte med flere bruksbygninger, mens det er vanligere at bare våningshus er igjen av den eldre bygningsmassen fordi fjøs og uthus har blitt revet etterhvert som behovene har endret seg. Vi er glade for å likevel kunne presentere både mølle, smie, brønn, fjøs, stabbur og jordkjellere i planen. De mange bruksbygningene er seg vitne om en tid der en var avhengig av å kunne produsere alt av både verktøy og mat selv. Både på Storselsøy og i Tjong har vi med våningshus som har blitt flyttet fra større fellestun da disse ble oppløst.



KIRKEHISTORIE

Det finnes historiske kilder som nevner kirke på Rødøya helt tilbake til 1400-tallet. Det kan også være grunn til å tro at det har vært kirke på Rødøya enda lengre tilbake. I 1589 kan Trondhjem reformats opplyse om at Rødøy prestegjeld var oppført med fire kirkebygg: En hovedkirke på Rødøy, annekskirker på Lurøy og Meløy, og et korshus på Husøya i Træna. Denne hovedkirka var da en stavkirke.

Det ble bygd ny kirke rundt 1725, og denne er avbildet på et fotografi av Coldevin fra 1868. Plasseringen er da like ved den gamle prestegården, som ligger omtrent på samme sted som dagens. Den gamle kirken ble revet da den nåværende Rødøy kirke ble bygd i 1885. Den Norske Kirke bygde i 1916 kirken i Sørfjorden, og i 1961 fikk også Tjongsfjord kirkebygg. Ellers er det i mange kretser kapell eller andre bygg som blir brukt til kirkelige handlinger, og flere av disse er også inkludert i planen.

Den Evangeliske Lutherske Frikirke ble etablert i Rødøy i 1893, og har også en lang historie i kommunen. Den første kirkebygningen ble reist på Gjerøy i 1894, og er inkludert i planen.



SKOLEHISTORIE

I Rødøy ble det bygd flere fastskoler på starten av 1900-tallet, selv om "fastskoleloven" som påla kommunen å etablere faste skoler kom alt i 1860. Frem til dette var det omgangsskole, som vil si at undervisningen ble holdt på ulike gårder, med unntak av klokkegården i Høyvågen der det var fastskole tidligere. Skolen og internatet ble flyttet med den nye Klokkegården i Selvågen når den ble bygd i 1906.

Det er bevart flere av førstegenerasjons skolene i Rødøy. Disse skolebygningene har internat i andre etasje. De to som er best bevart og fremdeles i kommunalt eie er inkludert i planen, den ene på Gjerøy og den andre i Tjong. Kapellet på Nordnesøy består også delvis av den opprinnelige skolebygningen, som er av samme type som disse to.



2. VERDENSKRIG

De fem årene med okkupasjon mellom 1940 og 1945 har satt sine spor i hele landet, og også i Rødøy. Kanskje er sporene etter agentene som skjulte radiosenderne Crux på Renga de viktigste, men vi har også inkludert krigsminner fra Værangfjord og Nordnesøy.



MARITIME KULTURMINNER

Båter var hovedfremkomstmiddelet, og er det fremdeles i store deler av øykommunen. Kommunens geografi og stedenes rolle har endret seg ved at veiene og bilene har fått en mer sentral rolle i transporten. Steder som i dag uten veiforbindelse oppleves som utilgjengelige har vært sentrale steder i kommunen, slik som Langneset og Telnes.

Merkingen langs kysten har alltid vært viktig, og vi har med et oljehus i Otervær fra den tiden lyktene ble tent med parafin, og en av kommunens mange steinkjerringer.



Den gamle hovedveien fra Lofoten til Bergen gikk til sjøs, og var innom Rødøy, og det oppstod derfor viktige handelssteder langs leia også her. Flotte Selsøyvik Gamle Handelssted er fredet av Riksantikvaren, og selvskreven i kommunens kulturminneplan. Vi har også med en gammel brygge fra jekteleiet Svinvær, den gamle butikken i Sørfjorden og fjordhandelsstedet Falch Gamle Handelssted i Tjong.



Det å finne nye bruksområder til gammel bygninger kan være en av de viktigste måten å ta vare på dem på. Kulturminnevern er ikke bare museumsarbeid, det kan ofte vise seg at det kulturminnene får et godt og langt liv i samarbeid med nærings- og reiseliv. Den gamle klokkegård på Rødøya var et forfallent fjøs som i dag huser luksuriøs overnatting og en god restaurant. Flere bygninger i Gjerøyhamn har fått nytt liv som galleri- og gårdsmuseum. Myken fyr har blitt en yndet overnattingsplass for turister, og på Buneset brukes det gamle våningshuset som en del av et større konsept med overnatting og møtelokale. Et siste tilskudd er en telefonkiosk i Jektvika som har blitt et lite bibliotek. Vi fremhever disse som noen av eksemplene på forbilledlig kombinasjon av næring og kulturminnevern.



Samisk bosetning i Norge strekker seg tradisjonelt fra Hedmark til Øst-Finnmark. De samiske kulturminnene i dette vidstrakte området vitner om en rik historie med vekt på jakt, fiske, fangst og reindrift.

Historien om samenes liv og virke langs kysten er lite utforsket. I Rødøy er det ikke gjort systematisk kartlegging av samiske kulturminner, men vi vet at samer har hatt tilhold i Rødøy i lang tid. Det er gjort arkeologiske funn av ei samisk urgrav på Korsvika på Sørnesøy som er datert så langt tilbake som jernalderen (500 år f.Kr.–500 år e.Kr.). Selv om funnet er gjort på Sørnesøy i Lurøy er det trolig at det også levde samer på vår side av kommunegrensen. På Rødøys kart er det også mange stedsnavn som knytter seg til samisk aktivitet, slik som Komagvatnet, Finnkøttahågan, Lappvika, Finnvikran med flere. Det finnes også samiske stedsnavn i Rødøy. Ranamarra- et fjellparti i Tjongsfjellet, er eksempel på et stedsnavn som ser ut til å være samisk.

Eksempler på kulturminner som kan fortelle oss om samenes aktivitet er boplasser, gravplasser, offerplasser, fangstanlegg og buemurer (bogastiller) og overnatting under hellere. Slike kulturminner finner vi blant annet i Vassvika, Østerdalen, Melfjorden og i Tjongsfjorden. Alle samiske kulturminner fra år 1917 eller eldre er automatisk fredet etter kulturminnelovens § 4.

Arkeologiske funn fra samisk aktivitet i jernalderen, middelalder og nyere tid begrenser seg, dels fordi mange samer trolig levde på en slik måte at de etterlot seg få synlige spor og dels fordi det er gjort få systematiske undersøkelser.

Vi har i planen inkludert alle registrerte samiske kulturminner, og også noen mulige samiske kulturminner som ikke er registrert, der en ønsker en fremtidig befarings med arkeolog fra Sametinget.

4. UTVALGTE KULTURMINNER I RØDØY – KRETS FOR KRETS

De automatiske fredete kulturminnene er oppført ut fra registreringer som er gjort i kommunen av Tromsø Museum og Sametinget. Det er også registrert kulturminner av andre aktører, og av kulturminner med uavklart vernestatus og funnsteder, disse er ikke tatt med. Vi har ikke hatt anledning til å dra på nye befaringer av disse registreringene, og de baserer seg derfor på beskrivelsene som er gjort, og som er tilgjengelig digitalt på [Kulturminnesøk](#). Oversikten er ment å gjøre det lettere for både kommunen og grunneiere å vite hvilke automatisk fredete kulturminner de har ansvar for, og fungerer også som en oversikt over hvor det er spor etter aktivitet fra de ulike eldre periodene av historien.

Nyere tids kulturminner er et utvalg gjort av prosjektgruppa som har hatt ansvar for planen, og her har vi hatt fokus på at ulike typer faste kulturminner skal være representert. Vi har blant annet tatt utgangspunkt i SEFRAK-registreringene som er gjort i kommunen, og lagt særlig fokus på bygningene med de eldste dateringene, da det er få kjente bygninger fra før 1800-tallet i kommunen. Dateringen er ofte ikke nøyaktige, men der det er grunn til å tro at hele eller deler av bygningen kan være fra 1700-tallet har vi forsøkt å få dem med i planen.

Vi har etterstrebet et mangfold der vi har med våningshus fra ulike sosiale lag, og ulike typer uthus og bruksbygninger og bygninger som har hatt en viktig funksjon i lokalsamfunnet. Vi har også inkludert flere kulturminner som er tatt i bruk til nye formål eller fremdeles er i bruk som bolighus, og slik er gode eksempel på vern gjennom bruk. Dette er et utvalg, ikke en oversikt over alle kulturminnene i Rødøy, og er ment som veiviser til hvilke bygninger vi mener det er særlig viktig å ta vare på i tiden som kommer.

Alle eiere som har fått bygningene sine nevnt er kontaktet på forhånd, og har stilt seg positiv til at deres bygninger blir med i planen. Bygningene får ikke automatisk noe juridisk vern av å bli nevnt i planen, men blir fremhevet av kommunen som verneverdige kulturminner.

4.1 ØRESVIK

AUTOMATISK FREDETE KULTURMINNER

På Steinsland er det gjort et funn av flintavslag og flintknoll som indikerer en steinalderboplass, og ved Jansvik og Kilboghamn er det to registrerte jernaldergraver.



1: Mølla i Molvika 2: Gammelstua i Øresvika 3: Sandvika (Kilde: norgeskart.no)



MØLLE I MOLVIKA

Molvika ble ryddet og drevet av samefamilier i årene 1739-1835. Da plassen skulle legges i skyld i 1781 ble det vurdert at det kunne sås inntil 1 tønne korn her. Husmannsplassen ble imidlertid så godt opparbeidet at den i 1840-årene ble gitt gårdsstatus. På 1800-tallet ble det bygd opp ei mølle i Molvika som også ble brukt av gårder rundt. Denne ble ødelagt i 1912-15, og i dag er det bygd opp ei ny mølle der fundamentsteiner, kvernkall og kvernsteiner lå.





GAMMELSTUA PÅ ØRESVIK GÅRD

Byggeåret til gammelstua på Øresvik gård kan ikke fastsettes med sikkerhet, men nåværende eiers bestemor fortalte at huset skulle være over 250 år gammelt. Opprinnelig var huset et storbåtnaust som ble flyttet fra Sørfjorden til Øresvik en gang rundt århundreskiftet 16-1700-tallet. Først sto huset nede ved havet og har siden vært flyttet enda en gang før det endte opp der det står i dag. Utvendig er huset restaurert flere ganger. Huset har vært brukt til posthus frem til 1950-tallet, telefonstasjon frem til 1907 og eierne har drevet ekspedisjon. I så måte har dette huset hatt en viktig posisjon i bygda.



SANDVIKA

Sandvika var i sin tid husmannsplass under Stensland gård. Mange har bodd i det lille huset som står her og det sies at det kan ha vært brukt som fattigstue. Ellers vet vi svært lite om husets historie, men at det i sin tid har vært flyttet fra Tømmerdalen er noe en vet med sikkerhet. Byggeår er ikke datert, men i tillegg til Øresvik gård skal huset være blant de eldste i Øresvikområdet.



4.2 SØRFJORDEN/NYGÅRD

AUTOMATISK FREDETE KULTURMINNER

I Oldervik er det på bakgrunn av funn av flint, kvart og skifer registrert en steinalderboplass.

Det er også registrert en jernalder gravrøys på stedet kalt Gravhaugen, og en noe usikker jernaldergrav i Skaret. På Klubben er det registrert to gravfelt med flere gravrøysen fra jernalder.

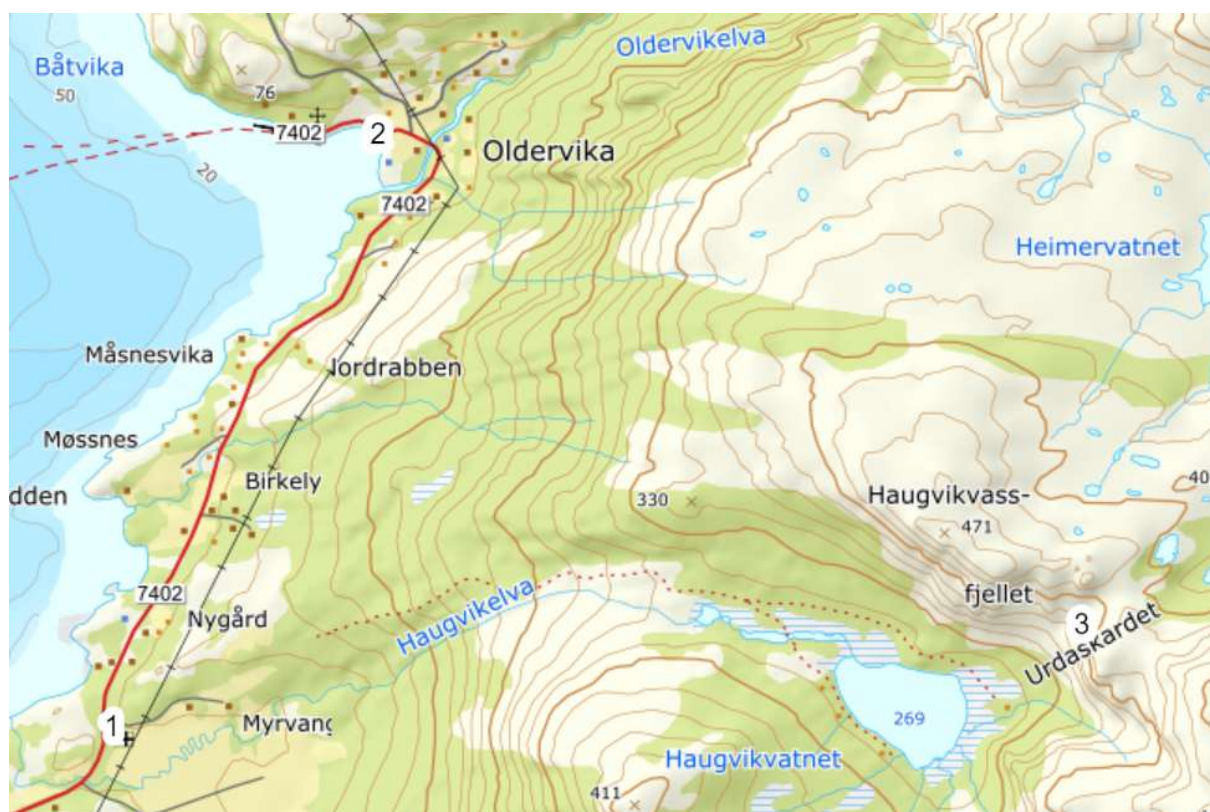
Rundt Vassvika er det et område som tidligere var utnyttet av sjøsamer, der det var en gammel flyttvei for rein. Her er det gjort flere registrert av samiske kulturminner.

I Vassvika er det registret en rituell-kultisk lokalitet. Stedet ligger fremme på en skrent med utsikt over havet og området rundt, og kulturminnet er utgjort av en oppbygd steinhelle, som hviler på hjørnesteiner. Rundt steinhellen er det bygd opp en kvadratisk mur direkte på berget. Kulturminnet minner om et samisk offersted slik disse er beskrevet etnografisk.

Ved Øvrevakkerjordvatnet er det registrert en fangstlokalitet som består av en árran/teltboplass som kan sees som steinheller i oval form, og en bogastille/skyteskjul, som kan sees om en fire meter lang og 0,6 meter høy buet steinmur. Disse er muligens samiske, men kan også tilhøre den gamle gården Vassvika. På grunn av nærheten til den gamle flyttveien for rein har en i registreringen gått ut fra at de kan ha samisk opprinnelse.

En heller er registrert som samiske kulturminne ved Samlingshågen mellom Svartvannet og Smibelgvatnet.

I Sør fjorden finner vi dessuten en holme uten vegetasjon like utenfor Skivik-odden som blir kalt Finnkona. Det finnes lokal tradisjon som knytter holmen til offer, og den er derfor registrert som tradisjonslokalitet av Sametinget, men er ikke automatisk fredet.



1: Sørkjolen kirke 2: Gammelbutikken 3: Heller ved Haugvikvatnet (Kilde: norgeskart.no)



SØRFJORDEN KIRKESTED

Sørkjolen kirke, tidligere Sørkjolen kapell, er en langkirke bygget i tre. Etter at det ble samlet inn penger siden 1910 ble kapellet satt opp med en stor dugnadsinnsats i 1914, men først innvidd i 1916. Arkitekt for kirkebygget var O.M.Olsen. Kirken ble restaurert første gang i 1960-61. Da ble grunnmuren ført ned til fjell, gulvet ble isolert og det ble lagt belegg. I tillegg ble veggene innvendig plateslått og det ble lagt inn strøm.

Det ble foretatt en større restaurering i årene 2010-2016, der tårnet og taket ble restaurert, vinduer ble ettersett og reparert, noen av veggene fikk asfaltplater, vindsperre og ny kledning. Det ble også bygget ny trapp med rullestolrampe.



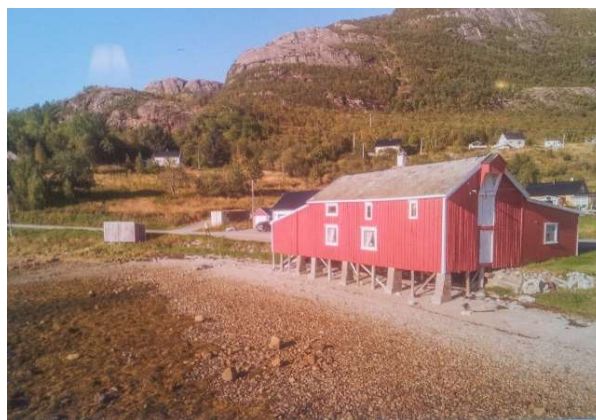
Bilde lånt fra www.sorfjord.no



GAMMELBUTIKKEN I OLDERVIKA

I Oldervika er det et hus som har hatt en sentral rolle i bygda. Huset har vært brukt til butikk i årene 1914 fram til rundt 1990 og her har også vært postkontor. Byggeåret på huset er ukjent, men det ble flyttet fra Træna ca. 1914.

Bygningen fikk nye vinduer i 1967-68, to av veggene har fått ny kledning, mens den ene røstveggen og nedsiden mot havet er malt med tranmaling. Huset hadde opprinnelig torv på taket, men dette er byttet til skifer. Huset har fått et påbygg som ble brukt til lager og posthus. De tidligere eierne drev også ekspedisjon og fiskemottak.



HELLER VED HAUGVIKVATNET

Ved Haugvikvatnet i Sørfjorden finner vi en uregistrert heller som blir kalt Kresteinhelleren. Den skal ha vært brukt til overnatting av samer.

4.3 MELFJORDEN

AUTOMATISK FREDETE KULTURMINNER

I den sørøstlige enden av Storvannet er det registrert fire slåhpa/hellere i et område med trekkvei for reindrift, i to av dem er det også registrert árran og mulig árran/teltboplass. I Djupgrøvvadalen er det registrert en heller.

I den nordvestlige spissen av Storvannet er det registrert en groplokaltet datert til førreformatorisk tid, og en lik datering er gjort på en ildplass på Storvassholmen.

NYERE TIDS KULTURMINNER



1: Lineset 2: Gravgården 3: Bedehuset (Kilde: norgeskart.no)



LINESET

Våningshuset på Lineset er godt synlig fra havet og utmerker seg med den flotte steinmuren huset står på. Byggeåret på huset er uvisst, men man vet at det ble flyttet dit det står i dag rundt århundreskiftet(18-1900). Gården Lines og familien som bodde her fikk en sentral rolle under 2. verdenskrig, og ga uvurderlig hjelp i forbindelse med radiosenderne på Renga. Den siste senderen ble driftet av Klaus Lines, og mot slutten av krigen ble senderen flyttet fra Renga hit til Lineset, der han sendte fra loftet i huset og terrenget rundt.





GRAVGÅRDEN I MELFJORDBOTN

Gravgården i Melfjorden er plassert et stykke inn i Melfjordbotn og ble første gang tatt i bruk i 1922. På gravgården står det også et bårehus. I inngangen til gravgården er det murt opp et steingjerde med port. Gravgården har en egen avdeling med barnegraver.

(Bilde mangler)



BEDEHUSET I MELFJORDBOTN

Bedehuset i Melfjordbotn ble innviet 21. juli 1964. I styret for bedehuset sto fra starten av folk fra både frikirken og Den norske kirke. Huset var opprinnelig et klubbhus som ble flyttet fra Yttern i 1947, og etter hvert satt opp på dugnad på nåværende sted. Huset driftes og vedlikeholdes av Melfjordbotn Bedehusforening, og det er i bruk ved spesielle anledninger.

(Bilde mangler)

4.4 JEKTVIK/NORDVÆRNES

AUTOMATISK FREDETE KULTURMINNER

Telnes er et svært rikt fortidsområde med mange jernaldergraver og flere steinalderboplasser.

På Stormyra er det gjort en rekke steinalderfunn, og det er derfor her registrert en boplass, også på Raunesodden og Engehågen er det registrert en steinalderboplasser.

I Kisten er det registrert en kullgrop fra jernalder, og i Strømsvik er det funnet blant annet krittperester, trekull, klebersteinsskår, stykke av handkvernstein og steiner i ring (tufter) som indikerer en middelalderboplass.

I Øyjord er det registrert en båstø, en nausttuft og en hustuft som alle stammer fra førreformatorisk tid, vi finner her også en rekke gravrøyser fra jernalderen. På Esjeholmen er det også et gravfelt fra jernalder.

Værnesosen, Rønvik, Langdalen og Gongskaret er det registrert steinalderboplasser. I en potetkjeller i Åkvik er det funnet en skiferpil og også der registrert en boplass fra steinalder. Vi finner graver fra jernalder i Mølnadal, på Setvikodden, på Bø og Nord-Værnes. I Åkvik er det funnet klebersteinsskår, bryne og relikviekrukker, og derfor registrert en boplass fra middelalderen. Det er også registrert en boplass fra førreformatorisk tid på Brendmoen.

I Mælen er det registrert en steinalderboplass.

NYERE TIDS KULTURMINNER



1: Værangfjord kapell 2: Observasjonsposten på Sørværnes 3: Telnes gravgård 4: Våningshus på Frydenlund 5: Prestegårdsfjøsset 6: Heller i Østerdalen 7: La Plata-broen 8: Telefonkiosk 9: Kårstue i Einvika (Kilde: norgeskart.no)



VÆRANGFJORD KAPELL

7. juni 1947 ble ungdomshuset Soloppgang vigslet til kirkelig bruk og ble til Værangfjord kapell. Kapellet er bygget av tyskerbrakker som ble kjøpt inn og satt opp i 1946. Kapellet eies og drives av Værangfjord kristelige forening "UL Soloppgang".



OBSERVASJONSPOSTEN PÅ SØR-VÆRNES

På Sør-Værnes finner vi tydelige strukturer i landskapet etter en tysk utkikkspost fra andre verdenskrig. Anlegget var i bruk i årene 1943-45. Det er delvis sprengt ned i berget og består av en boligdel med pussede betongvegger, ildsted, lysåpninger og betongtrapp. Her var det tak med papp og torv. Fra boligdelen går det en løpegang i oppmurt stein mot observasjonspost med utsikt over skipsleia mot vest. Ved siden av boliganlegget går det en naturlig revne i berget der det videre er sprengt ut og murt opp en løpegang i stein mot to stillingsposter og et lager. I dag er anlegget sterkt tilgrodd av mose og trær og det er bare murene som står igjen.



Flyfoto som viser spor etter den tyske observasjonsposten (Kilde: norgeskart.no)



TELNES GRAVGÅRD

Telnes gravgård ligger plassert på en tange ytterst i Melfjorden under Telnestinden. Kirkegården ble innviet den 17. mai 1847 og er fremdeles i bruk. Kirkegården består av en gammel og en ny del. På kirkegården står det også et bårehus.





VÅNINGSHUS PÅ FRYDENLUND

Mellom Nordvæernes og Bøkvalvika ligger det et hus med en spesiell historie. Tømmeret på dette huset stammer fra den gamle kirken på Rødøy, som ble bygget i 1720-årene. Inne i huset finner en blant annet prekestolåpningen som fører opp til andre etasje. Kirken ble revet og solgt på auksjon i 1887. Tømmeret ble ført til Ytre Vassdal, der det ble ombygget til våningshus. Huset ble så flyttet til nåværende gård ca. 1901 og litt lengre ned på tomten ca. 1927. Tak, vinduer og kledning er av nyere dato, men tømmeret har klar referanseverdi i forbindelse med historien om gammelkirke og bør bevares.



PRESTEGÅRDSFJØSET

På Nordvæernes ligger det gamle prestegårdsfjøset som er flyttet i sin helhet fra Rødøy Prestegård i 1970-årene. Søndre langvegg var da så dårlig at den delvis måtte fjernes og ble erstattet med betong. Prestegårdsfjøset var bygget ca. 1770 og tømmeret er dermed svært gammelt. På taket er det altaskifer. Vinduer er byttet, men kledning ser ut til å være original. I 1974-76 ble det påbygget silo og melkerom. Fasade og konstruksjoner på fjøset bør bevares, og eierne har planer om å sette i stand fjøset.



HELLER I ØSTERDALEN

I «Anderslia» i Østerdalen ligger en SEFRAK-registrert heller som samene bodde under med telt da de gjette reinen om sommeren. Samene passet også på reinen som tilhørte gården Strømdal.

Det finnes også en heller i nærheten som kalles «Finnsteinen» og som har forbindelse med samisk bosetning og reindrift



LA PLATA-BROEN

I Liltfjorden, like ved fylkesvei 17, ligger idyllisk til ei bru med en spesiell historie. Den er bygget av lastebommer fra «La Plata», som ble skutt i brann på Rødøyfjorden i 1943. Der det tidligere hadde vært ei skrøpelig konstruert bru ble det av lastebommene bygd opp ei solid bru som kunne tåle både hest og kjerre, samt isgang i elva under. Brua er en historisk dokumentasjon på hvordan folket i Rødøy benyttet krigsmateriell til nyttige, sivile formål.



TELEFONKIOSKEN

På fergeleiet i Jektvik står en av de 100 vernede, røde telefonkioskene i Norge. Den ble satt opp i 1972 ved brygga i Jektvika etter at Værangfjord fiskarlag hadde kjempet for å få en telefonkiosk i bygda. Den har siden vært flyttet to ganger. Den siste telefonkiosken i Norge mistet sin summetone i 2016, og spredt omkring i landet står 100 vernede telefonkioskene og minner oss om en svunnen tid. I 2020 fikk telefonkiosken en ny renessanse ved at den ble fylt med bøker og lesestoff og utgjør et "Lesekiosk"-tilbud til befolkningen i Rødøy og forbireisende turister.



KÅRSTUE I EINVIKA

Kårstua i Einvika ble flyttet før år 1900 dit det står i dag, antakelig fra Rødøya. Byggeåret er usikkert, men det kan være så gammelt som fra midten av 1700-tallet. Boligdelen er laftet, men ikke tilbygg og vedskott. Bislag skal være bygget rundt 1970. De fleste vinduene er originale der det er byttet glass i enkelte av rutene. Bygget har fått nytt tak og kledning.



4.5 TJONGSFJORD/VÅGAHOLMEN

AUTOMATISK FREDETE KULTURMINNER

I Breivika er det registrert en noe usikker gravrøys fra jernalder. På Tjong nedre (Tjongsveien ved Lauvåsen) og Tjong Øvre (nedenfor kirka) er det registrerte jernaldergraver. Det er en gårdshaug som går tilbake til middelalderen der Øverstua ligger i dag.

Det er registrert steinalderboplass basert på skiferfunn ved Staulen i Kilaosen, og en jernaldergrav ved den nordre foten Troåsen.

I Esvik er flere gravrøyser fra jernalder, og på Hammervoll er det registrert en steinalderbosetning basert på flere løsfunn. På Midttun på Våga er det en gårdshaug som kan føres tilbake til middelalderen. Nedanfor sørsida av Dyrbeinåsen er det registrert en bosetning fra eldre steinalder.

På Sleipnesodden er det flere jernaldergraver, og også en registrert gårdshaug på Sleipnes datert til middelalder.

NYERE TIDS KULTURMINNER



1: Blokk 2: Øverstua i Tjong 3: Volla 4: Falch gamle handelssted 5: Gammelskolen 6: Falchgården 7: Tjongsfjord kirke 8: Jurkjerringa og mulige offersteiner 9: Bogastille 10: Stabbur på Sleipnes (Kilde: norgeskart.no)



VÅNINGSHUS BLOKK

Våningshuset på gården Bloch er særegent både ut fra byggeskikk og alder. Tømmerveggene heller slik at huset er bredere øverst for å sikre avrenning nærmest mulig taket. Tømmeret er godt bevart, men det er gjort mange endringer og fornyelser utvendig på huset. Innvendig er det mange originale detaljer som dører, gulv i andre etasje, listverk, innebygde skap og ramtre i taket av stua for tørking av korn. Byggeåret på huset er usikkert, men det antydes at huset kan ha stått på stedet siden slutten av 1700-tallet. Det har vært drevet skolestue i huset, og elevene pleide da å overnatte på gården.



ØVERSTUA I TJONG

Øverstua i Tjongsfjorden skal etter sigende være svært gammel, kanskje så gammelt som fra 1700-tallet. Byggeår er uvisst, men vi kan med stor sikkerhet fastslå at huset var bygget i 1838, da en navngitt person skal være født i dette huset. Utvendig er det i årenes løp gjort endringer på tak, vinduer og kledning, men husets alder gjør det likevel interessant i lokalhistorisk sammenheng.



VOLLAN

Våningshuset på Vollan var opprinnelig en del av fellestunet på Tjong Nedre, men ble etter utskifte flyttet derfra i 1883-84. Da ble også nordenden av huset påbygd og huset ble høynet med et par ekstra lag tømmer. Vinduer og kledning er byttet. Dette nordlandslånet ble kjøpt fra Brotkorbgodset i 1872. Bygningsåret på huset er usikkert, men under bordkledningen skal årstallet 1836 være risset inn.





FALCH GAMLE HANDELSSTED

Falch Gamle Handelssted er i dag eid av Rødøy historielag, og drifta av Helgeland Museums som deres avdeling i Rødøy. Storbrygga er bygd i 1907, og flyttet til nåværende plassering i 1920, da butikkbygningene ble påbygd, og Litjbrygga også ble flyttet til stedet. Landhandelen er intakt med original interiør og vinduer. Bygget ble restaurert i samråd med fylkeskonservatoren på 1980 og -90 tallet, og fremstår i dag som et fint eksempel på et fjordhandelssted. Bygningen huser utstilling av aktiviteten som foregikk der og fiskerihistorie.

(Bilde mangler)



GAMMELSKOLEN I TJONG

Gammelskolen i Tjong ble bygget på starten av 1900-tallet som internatskole, med gutteloft og jenteloft i 2. etasje, samt et lite rom for oppasseren på skolen. Skolen ble også brukt som forsamlingshus frem til rundt 1930. Det første tiåret på 1900-tallet markerer overgangen fra omgangsskole til faste skoler i Rødøy. Som en godt bevart førstegenerasjonsskole har gammelskolen i Tjong både kunnskaps- og opplevelsesverdi.

(Bilde mangler)



FALCH-GÅRDEN I TJONG

Våningshuset på Falch-gården ble påbegynt i 1898 og sto ferdig i 1904. De daværende eierne drev også handel på Falch gamle handelssted. Utvendig er huset holdt i gammel stil, blant annet er vinduer med dekor tilbakeført til slik de en gang var og noen vinduer er også originale. På verandaen på forsiden av huset er det også originale vinduer og lappheller på taket. I 1995 ble bislag erstattet med et påbygg. Inne i huset har eierne ivaretatt mye av interiøret fra tidlig 1900-tall, blant annet et kabinett med flott dekor på tak og gulv. I mange av rommene er vegger, dører, tak og gulv originale.





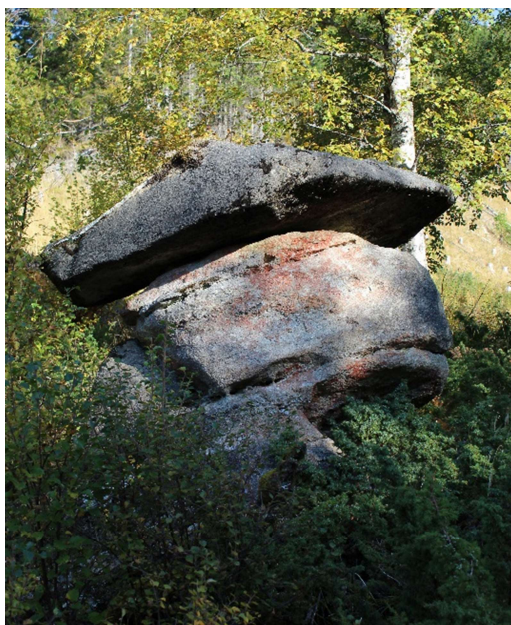
TJONGSFJORD KIRKESTED

Tjongsfjord kirke er ei langkirke bygget i 1962. Arkitekten var en lokal snekker ved navn Per Myrvoll. Han var også med å utforme altertavlen sammen med Halfdan Våge, samt at han laget både døpefont og prekestol. I forkant av 50-årsjubileumet i 2012 ble det foretatt en omfattende renovering. Da fikk kirkebygget nytt tak, eternitten på veggene ble byttet ut med bordkledning og hele kirken ble malt utvendig.

(Bilde mangler)



“JURKJERRINGA” OG MULIGE OFFERSTEINER



Steinformasjonen “Jurkjerringa” på Juren i Tjong, og de to steinene på sletten innenfor blir inkludert i planen fordi kommunen ønsker å få

undersøkt nærmere om det kan dreie seg om et gammelt samisk offersted. Målet er å få området undersøkt av en arkeolog fra Sametinget, og eventuelt registrert.





BOGASTILLE PÅ VEI OPP TIL AUSTERSKARDET

Den bueformede steinmuren en møter på sletten i skardet mellom Rismålstinden og Tjongfjellet er etter alt å dømme en bogastille som ble brukt som skjul ved jakt på reinsdyr. Det er ønskelig å få den arkeologisk undersøkt og eventuelt registrert. Siden det er grunn til å tro at dette kulturminnet har samisk opphav og er eldre enn 1917 vil det i så fall bli automatisk fredet.



STABBUR/UTHUS PÅ SLEIPNES



Fra utsiden ser stabburet på Sleipnes ut som et ganske ordinært uthus. Selve stabburet er innebygd i uthuset og ble flyttet fra gårdshaugen i 1866. Byggeår er ikke kjent, men det er antydning at det kan være fra 1700-tallet. Stabburet er tømret og opprinnelig hadde det svaler på sidene.



IMMATERIELLE KULTURMINNER

SKINNFELLTRYKK

Til tross for at planen fokuserer på materielle kulturminner har vi valgt å inkludere dette immaterielle kulturminne. Grunnen er at håndverket har en sterk tradisjon i deler av Rødøy, og at det er påbegynt et viktig vernearbeid som bør videreføres.

Håndverket er på Norsk husflidlags rødliste over truede håndverk, og Tjongsfjord husflidlag har tatt et ekstra ansvar for å holde det levende. De har fått laget reproduksjoner av gamle trykkblokker fra skinnfellmakere som holdt til i Kleften, og har holdt kurs både for skoleelever og medlemmer i trykkteknikken.

AUTOMATISK FREDETE KULTURMINNER

I Høyvågen er det registrert 5 nausttuffer og en båtstø som er datert til førreformatorisk tid, og det er et gravfelt med to gravrøyser fra jernalderen i Risvika.

Langs turveien til Høyvåg, ved Stormyra er det blant annet funnet en skiferpilspiss, som vitner om en boplass fra yngre steinalder. Litt lenger sør ved Sandvika gjorde Edvard J. Havnø et av de første flintfunnene i Nordland, som mest sannsynlig stammer fra eldre steinalder, like i nærheten er det også gjort skiferfunn som tyder på at folk holdt seg her også gjennom yngre steinalder.

I Kobbvågen er et rikt funnsted med gjenstander både fra jernalder og steinalder fredet. I Korsvollbakken har det sannsynligvis vært en steinalderbosetning både under og på begge sider av veien. I blindkjelleren til Rødøyveien 112 er det fredet et funnsted for en kleberøse som er datert til jernalderen. Store-Per er en bautastein som stikker opp ved siden av veien, og er automatisk fredet.

Det er to rundhauger som vitner om jernaldergraver på hver side av veien ved Rødøyvika. På Skålneset er det en gravrøys fra jernalder.

En går utfra at stavkirken og det middelalderske kirkestedet var plassert samme sted som kirken som ble bygd på 1720-tallet, og som nå er revet. Dette området som sammenfaller med den gamle kirkegården er derfor fredet.

På Losvikholmen er en noe tvilsom gravrøys fredet, og på sørspissen av Havnøya og på Sandværholmen er det også registrert gravrøyser fra jernalder.



Rødøy gamle gravgård



RØDØY KIRKE



Rødøy kirke ble bygget delvis på dugnad, og ble innvigslet 31. mai 1885. Byggverket er i tømmer og den har 700 sitteplasser. Kirken er en av Nordlands største og er en korskirke kombinert med åttekantet form. Byggmester var Andreas Grendstad fra Sandnessjøen. Altertavlen er fra 1861 og utført av Anders Askevold.

I januar 2009 slo lynet ned i kirken og begynte å brenne. Med rask og god innsats ble brannen ble slukket og i 2010 fikk kirken en omfattende renovasjon som følge av hendelsen. Altertavlen ble berget ut av lokalbefolkningen og kunne settes opp igjen etter brannen. Kirken har vernestatus listeført.



Figur 11: Klokkergården 2: Prestegården med kornbu 3: Bårdstua 4: Kulturmiljø Hamnøya 5: Våningshus Sørmyra 6: Våningshus Gjessøya (Kilde: norgeskart.no)



KLOKKERGÅRDEN

Klokkergården fikk utover å huse klokkeren en viktig funksjon som skole da den ble bygget i 1906. Den ble en periode på 1990-tallet brukt som fjøs, og var ganske forfallen før den ble restaurert i samråd med fylkeskonservator, og i dag huser restaurant og overnatting. Vinduer og kledning er byttet, men skifertaket med neverdekke og mye av tømmeret er originalt.





PRESTEGÅRDEN MED KORNBU



Prestegården ble bygd helt på starten av 1900-tallet på omtrent samme sted som den gamle prestegården stod. Det er grunn til å tro at noe av muren kan være gjenbrukt fra den gamle prestegården. Skifertaket er originalt.



Kornbua er eldre, og hørte til den gamle prestegården. Byggeåret er usikkert, men bua kan skimtes på et bilde som er tatt i 1868.



BÅRSTUA

Bårstua er bygd i 1856, og er den eldste av bygningene fra den opprinnelige prestegården som ennå står på Rødøya. Bygningen er kommunalt eid, og har i senere tid blitt brukt til blant annet barnehage og huser i dag Bamsehuset med utstilling av en stor samling teddybjørner.





KULTURMILJØET HAMNØYA



På Hamnøya står det flere bygninger, som er interessante som kulturminner både fordi bygningsmassen er godt bevart, fordi øya utgjør et kulturmiljø med lite nyere tilbygg og fordi bygningene er knyttet til to personer som har hatt betydning både for Rødøy og for Nordland. Det er seks SEFRAK-registreringer på den vesle øya, 3 av disse er datert til før 1850.

Søsknene Edvard J. Havnø (1869-1940) og Anna Jensen (1873-1968) kom fra Hamnøya og bodde der mesteparten av sitt liv. Edvard J. Havnø var en selvlært arkeologiske pioner som har stått for mange av de viktigste arkeologiske funnene i Nordland, og var blant de første som fant spor fra eldre steinalder på Helgeland. Anna Jensen var den første omreisende husflidslærerinnen i Nordland, og drev i flere år det landsomfattende barneforeningsarbeidet til Santalmisjonen fra Hamnøy.

Hamnøya er i arealplanen for Rødøya fra 1994 båndlagt for kulturvernformål, og det står i planen at det snarest råd skal igangsettes utredning for å avklare framtidig bruk. Dette ble aldri gjort, og når arealplanen nå skal revideres har kulturminneplanen i sitt handlingsplan at det ønskes en vurdering om det er hensiktsmessig med en slik båndlegging, og om en i så fall skal opprette en hensynssone på Hamnøya. En slik utredning vil foregå i kontakt med eierne.



SØRMYRA PÅ GJESSØYA

Våningshuset på Sørmyra har vært flyttet tre ganger, først fra Høyvågen på Rødøya, så til Renga før det endte opp på Gjessøya i 1894. Huset fikk samtidig et ekstra kammers i sørvest. I 1950 ble det bygget bislag og veranda. Disse er i dag fornyet og vinduer og kledning er byttet, men beholdt i gammel stil. Huset skal være fra 1700-tallet og brukes i dag til som utleie til overnatting.

(Bilde mangler)



VÅNINGSHUS PÅ GJESSØYA

Gammelhuset på Gjessøya skal være svært gammelt, sannsynligvis fra 1700-tallet. Under huset er det en jordkjeller som er flere meter dyp og murt opp med naturstein i veggene. Stue og kammers er laftet, men ikke skottet mot nord. Huset har bølgeblikk på taket og noen av vinduene er originale.

(Bilde mangler)

4.7 GJERØY

AUTOMATISK FREDETE KULTURMINNER

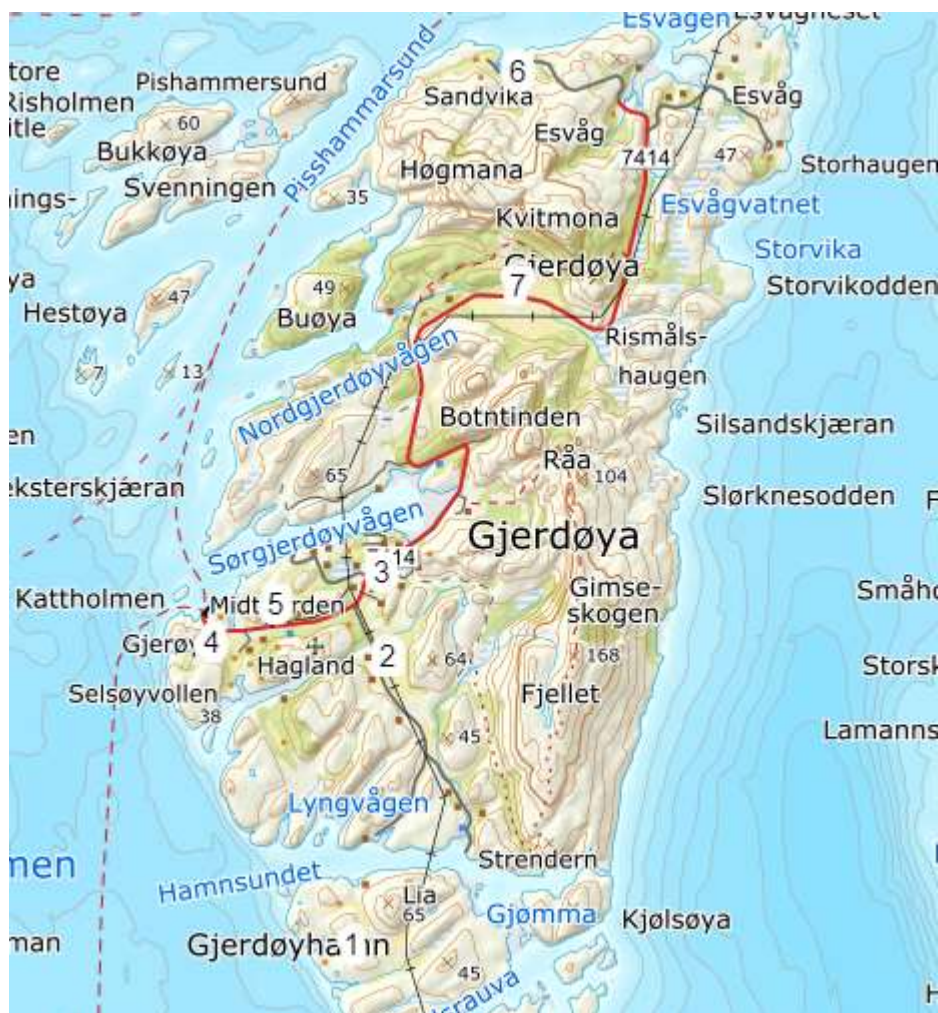
I Sandvika er det et gravfelt med fem gravrøyser fra jernalder, og en gårdshaug datert tilbake til middelalder. På Einmo i Esvågen er det registrert en gammel tuft som går tilbake til førreformatorisk tid.

På indre del av Buøyvalen er det to gravfelt med gravrøyser datert til jernalder, og førreformatorisk tid, og også en steinmur med slik datering.

Det er to gravrøyser fra jernalder i Øyen som ble arkeologiske utgravd uten funn i 1908.

På Øvergården er et området kalt Gammelstua der det er gjort noen funn fredet som bosetningsområde fra førreformatorisk tid. I Stordalen er det en gravrøys fra jernalder, og rett bak Øyraveien 43 er det en rund gravrøys fra jernalder. Også på nordvest siden av Gjerøyhamn er det registrert en jernaldergrav.

NYERE TIDS KULTURMINNER



1: Gjerøyhamn 2: Øvergården 3: Gammelskolen 4: Øyen 5: Frikirken 6: Åkreheim 7: Nordgården (Kilde: norgeskart.no)



KONTORET, FJØSEN OG BUBBIS HAGE I GJERØYHAVN

I Gjerøyhamn finner vi et godt eksempel på hvordan fjøs som ofte blir stående til forfall kan få nytt liv. De eldste delene av fjøset er fra midten av 1800-tallet, og det har blitt påbygd litt etter litt. Nå er det restaurert og tatt i bruk som galleri i sommerhalvåret.



Det gamle lensmannskontoret er opprinnelig et stabbur som ble flyttet fra Rana og påbygd på

slutten av 1800-tallet. I dag huser det et lite bygdemuseum med en fin samling gjenstander fra Gjerøyhamn og Gjerøya. Den gamle hagen er utvidet slik at det har blitt en imponerende severdighet og et levende kulturminne, hvor en finner stauder og rosebusker som har stått der i generasjoner.



SKOTT, NAUST, JORDKJELLER OG BRØNN PÅ ØVERGÅRDEN

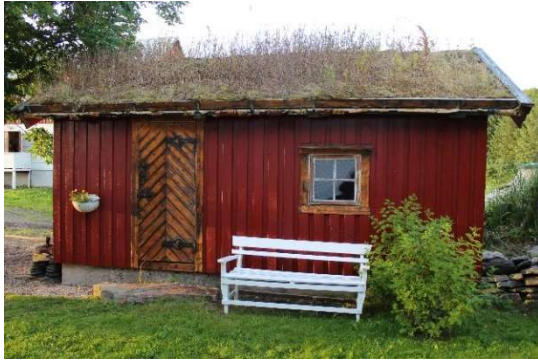
Det som i dag blir kalt Øvergården var i sin tid en del av gården Gjerøy Søndre, og det er grunn til å tro at både jordkjelleren, skottet og brønnen kan stamme fra denne tiden. Med unntak av brønnen er alle bygningen fremdeles i bruk. Den tørrmurte steinmuren i jordkjelleren er originale og intakt, og er sannsynligvis fra før 1850. Den var i bruk fram til 1984, og taket ramlet sammen på 90-tallet. Da jordkjelleren ble restaurert i 2009 ble det lagt sperrer, tro og vorteplast på murkrona. Steinhellene som da ble brukt i golvet var brukt i taket i en reparasjon gjort på førtitallet. Jordkjelleren er i dag i bruk til oppbevaring av potet og grønsaker, og i sjelden god stand.



Brønnen er lokalisert på jorden rett nord for dagens våningshus, og er for sikring dekket med jernplater og et tynt lag jord. Den er tørrmurt med rundstein.



Naustet er i god stand og fortsatt i bruk, og kan også være fra rundt 1850.



Skottet blir regnet som en av de eldste bygningene på Gjerøy, og kan være fra starten av 1800-tallet. Den er flyttet inn fra veien på nittitallet. Torvtaket ble tilbakeført rundt 2001, og det ble pusset opp innvendig i 2020.



GAMMELSKOLEN

Gammelskolen er en av skolene som ble bygget på starten av 1900-tallet. Den ligger nå på skoletunet, men har blitt flyttet noen hundre meter fra sin originale plassering. Internatloftet er intakt med sovesalene for jenter og gutter. Skolen er også knyttet til romanen "Under brottskavlen" av forfatteren John Hjertås som vokste opp på Buøyvalen på Gjerøya. Han gir der en nokså brutal skildring av internatskolelivet, og da den kom ut i 1936 vekket romanen nasjonal debatt rundt denne skoleordningen.



VÅNINGSHUS I ØYEN

Våningshuset på Øyen har blitt omtalt som det eldste huset på Gjerøy, og det blir sagt at det skal være fra 1700-tallet. Dette er heller uvisst, men det stod i alle fall på sin nåværende plassering før 1870, og har da blitt flyttet til stedet.





GJERØY FRIKIRKE

Den evangeliske Lutherske Frikirke etablerte menighet i Rødøy i 1893, og kirkebygningen på Gjerøy stod ferdig og ble vigslet 4. juni 1894. Kirken ble modernisert og fikk et påbygg i 1950, og gjennomgikk en omfattende oppussing på starten av 80-tallet. Den fikk da nytt tak, nye vinduer, nytt panel innvendig og bordkledning utvendig.



ÅKREHEIM I SANDVIKA

Der Åkreheim i dag ligger har det vært husmannsplass under Nordgården eller Gjerøy nordre siden 1665, og kontinuerlig bosetning med et opphold mellom 1842 og 1884. I 1884 ble huset som nå står der oppført, sannsynligvis flyttet fra Gjersvik. En finner også en registrert gårdshaug her som nevnt ovenfor. Huset fikk nytt tak i 2020, og de originale vinduene er planlagt restaurert.



NORDGÅRDEN

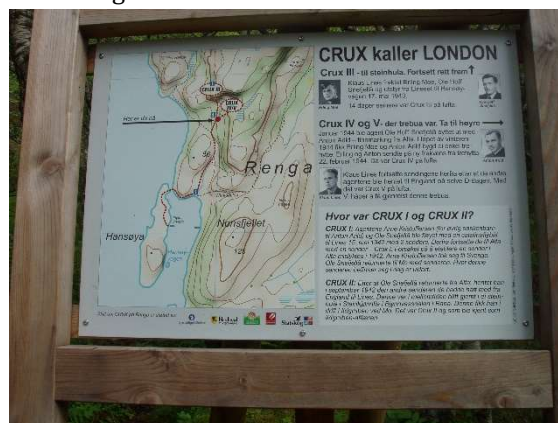
Våningshuset på Nordgården skiller seg ut med sin flott glassveranda. Huset ble bygget i 1864 av familien Jæger som da også eide Selsøyvik, og sto for oppføringen av hovedbygningen der. Huset ble i starten brukt som en residens for presten. På starten av 1900-tallet var Nordgården en periode statlig forsøksgård. Huset har fått nye vinduer, bare et av de originale er bevart på østveggen. Glassverandaen er intakt, men trenger restaurering. Da taket ble restaurert i 2010 ble den originale altaskiferen lagt tilbake.





På Renga finner vi spor etter kommunens mest sentrale krigshistorie. Radiosenderen Crux III, og senere også IV og V var gjemt her under krigen, og var i kontinuerlig bruk i to år fra mai 1943 fram til etter frigjøringen i 1945. Senderne ble brukt til å sende meldinger til England om skip som passerte. Den første radiosenderen ble driftet av SIS-agentene Ole Sneffjellå og Erling Moe, som lå i skjul i en enkel steinhytte bygd for formålet. I februar 1944 var Ole Sneffjellå blitt erstattet med Anton Arild, og Crux IV kom i drift. Helt fra starten ble radiostasjonen driftet med uunnværlig hjelp av Klaus Lines og resten av familien på gården Lines i Melfjord. Den siste

radiosenderen ble driftet av Klaus Lines etter at agenten var dratt i juni 1944, og på slutten flyttet han senderen til Lineset og sendte fra loftet på gården og ute i terrenget. Selv om tyskerne lette aktivt etter radiosenderen, fant de aldri Crux. Hadde ikke frigjøringen kommet når den gjorde ville nok utfallet blitt annerledes, og det er ingen tvil om at alle som bidro til at meldingene til England ble sendt gjorde det med fare for eget liv.



Det ble åpnet en offisiell krigsminneste på Renga i 2014, med informasjonsskilt og merking av stien til der radiosenderne var gjemt og agentene lå i skjul.

AUTOMATISK FREDETE KULTURMINNER

På Galgøya er det registrert fire gravrøyser fra jernalder.

På Tinghaugen på Rangsundøy er det registrert en stor gravrøys fra jernalder, og i Husvika er det flere flatmarksgraver, som sannsynligvis er fra yngre jernalder. På Vardan ved enden av veien utover til Valvikmoen er to gravrøyser fra jernalder, den ene beskrevet som ualminnelig vakker.

Ved Håkaringvatnet gjorde Havnø flintfunn som indikerer at det har vært en steinalderboplass her, og det er også registrert en steinalderboplass lenger nord på Håkaringen.

Det er to jernaldergraver på Buneset, og en i Melkvika. På Vollen er det registrert en jernaldergrav, og en boplass fra eldre steinalder.

Langneset er et særlig rikt område for spor etter steinalder. Her er hele fem bosetnings/-aktivitetsområder fra steinalderen automatiske fredet.



Foto: Rami Skonseng, Mye i media AS

Selsøyvik Gamle Handelssted ble fredet av Riksantikvaren allerede i 1942, sammen med Nordlands åtte aller første fredninger. Handelsstedet ble etablert i 1770-årene da Ole Hartvig Hvid ble gjestgiver. Det er hele fem fredede bygninger på Selsøyvik, de eldste fra handelsstedets første tid på slutten av 1700-tallet.¹ Handelsstedene vitner om den tiden sjøveien var den viktigste fartsåren, og om jektefartens storhetstid. På Norlandia-kartet som trolig er tegnet rundt 1750 ser vi leia inntegnet, og denne går like utenfor Selsøyvik eller Lille Selsø. I 1834 ble handelsstedet kjøpt av Jæger-familien som var eiere gjennom to generasjoner i nesten 100 år.

Selsøyvik Gamle Handelssted er godt ivaretatt av nåværende eiere, og er et handelssted som har vært i kontinuerlig drift i nå 250 år. Handelssted ble valgt som Rødøy kommunes tusenårssted ved millenniumskiftet, og huset kongebesøket i 2008.

¹ Faktaark «Fredningsgjennomgangen av Nordland», Riksantikvaren, 2012



1: Steinkjerringa Glotettingen 2: Breivika på Rangsund 3: Fjøs på Sundøya 4: Sommerfjøs på Sundøya 5: Buneset 6: Langneset (Kilde: norgeskart.no)



STEINKJERRINGA GLOTETTINGEN

Store steinvarder, også kalt steinkjerringer, var viktige merker langs kysten. I Rødøy er flere godt bevart, men den vi har med valgt å inkludere i planen raste sammen på 90-tallet. Den opprinnelige steinen ligger der fremdeles, og nå er et lokalt initiativ i ferd med å samle inn penger for å etter avtale med Kystverket kunne hyre inn sherpaer til å gjenreise varden som står i Selsøyviksundet. Vardene er utsatte og ofte glemte kystkulturminner, og dette er et godt eksempel på godt kulturminnevern.



BREIVIKA PÅ RANGSUND

Øverstua i Breivika ble kjøpt fra Rana i 1905 og skal ha vært gammelt allerede da. I 1923 ble huset delt mellom to brødre og andre halvdel er i dag våningshus i nedre Breivik. Samtidig ble huset bygd på i høyden for å få to etasjer. I 1960-årene ble det lagt bølgeblekk oppå torvtaket, men i 2007 fikk huset nytt torvtak. Vinduene i huset er skiftet og i glassverandaen på forsiden av huset er det satt inn nytt farget og mønstret glass. Kledning er byttet og malt med linolje.



FJØS OG SOMMERFJØS PÅ ØVERGÅRDEN PÅ SUNDØYA



Fjøsen skal være den eldste på Sundøya, og ifølge eier og kan være bygd så langt tilbake som på midten av 1700-tallet. Under krigen ble det byttet fra torvtak til stålplater, og siloen ble bygd på 60/70-tallet. Fjøsen har vært i bruk til dyr frem til 1997, men er i dag i dårlig stand,

steinmuren har blitt dårlig og bygningen står i fare for å falle ned.



Sommerfjøsen har uviss datering, men er bygd på 1800-tallet, og blir i dag brukt til lager.



Våningshuset på Buneset har vært brukt som leirsted for Røddøy menighet ca. 1969-73. Det ble gjort en omfattende restaurering rundt år 1998, der vinduer og kledning ble byttet. Original skifer på taket er beholdt. En del av bygget har vært flyttet. Bygningsår usikkert, men anslås å være rundt 1850. Huset brukes i dag som en del av et større konsept med overnatting, restaurant og møtelokaler.



Røddøy kretssykekaske ble drevet på Langneset i årene 1900-1932, av Petter Rasmussen. På utsiden ser det lille kontoret ut som et uthus, men innvendig kan man ane konturene av et stabbur. Bygningsåret er ikke datert, men det kan være så gammelt som fra 1600-1700-tallet. Inne i bygningen er det lille kontoret bevart. Historien til Langnes er godt beskrevet i årene 1874-1916, da tidligere omtalte Petter Rasmussen førte dagbok over hendelser både på gården og områdene rundt.

På gården Langnes finner vi to våningshus, brygge og naust. Bygningene har usikkert byggeår, men det ene er våningshuset skal være bygget rundt 1850 og påbygd i sør i 1910. Her har det blant annet vært systue.

Langnes har en sentral beliggenhet ved leia, og det ble drevet butikk i det andre våningshuset frem til 1899. Inne i butikken er innredningen fremdeles bevart. Det har også vært skolestue i huset.



4.9 STORSELSØY

AUTOMATISK FREDETE KULTURMINNER

På Kvalnesodden og på Vesterøya er det mange gravrøyser fra jernalder. I Johan Nilsaskogen er det et gravfelt med tre røyser fra jernalder, og på Valihaugen er det to slike gravrøyser.

Like sørøst for kaia er det registrert en stor nausttuft fra førreformatorisk tid. På sørsiden av Ramnberget er det registrert fem graver fra jernalder, og på nordsida nede ved havet er det registrert hele syv jernaldergraver. Ved Utnes er det også en jernaldergrav

I Grønvika er det en steinalderboplass med mulig hustuft. På Volden er det gjort funn som tyder på en boplass fra middelalderen.

NYERE TIDS KULTURMINNER



1: Grønnvollen 2: Nedre Falkhetta 3: Sletthaugen 4: Jordkjeller (Kilde: norgeskart.no)



GRØNNVOLL

Det sies at huset på Grønnvollen er det eldste huset på Storselsøy. Bygget skal være oppført i 1830-årene og er det siste som står igjen på det gamle Selsøytunet, som ble eid av proprietær Coldevin på Dønnes. Frem til midten av 1800-tallet bodde 4 (5 etter 1831) leilendinger på samme tun. I 1849 ble innmarken utbyttet mellom de 5 oppsitterne og året etter utmarken. Det er usikkert når utflyttingen av husene finner sted, men i utskiftningsprotokollen fra 1849 heter det at ingen av oppsitterne "oppraade at utflytte".

Huset på Grønnvollen er forlenget i øst, men har originalt tømmer i vest. Mot nord har huset fått

et tilbygg og husmorvinduer er byttet ut med vinduer med sprosser for å få det mer likt det opprinnelige utseende. Til tross for at det er gjort en del endringer på huset er det likevel en viktig del av Storselsøys gårdshistorie.



NEDRE FALKHETTA

Opprinnelig var dette våningshuset en del av Selsøytunet, men ble flyttet derfra i 1883. Huset skal være fra før 1850. På vestveggen er vinduene byttet, men ellers har huset originale vinduer og dører med utskjæringer. Det er også utskjæringer ved takets overgang til vegg. På nordsiden fikk huset et tilbygg i 1947.



SLETTHAUGEN

Våningshuset på Sletthaugen var en del av Selsøytunet og ble flyttet til denne gården etter utskiftingen i 1849. Bygningsåret på huset er ukjent, men det skal være blant de eldste på Storselsøy. Huset fikk tilbygg mot nord, trolig en gang på 1800-tallet og dette skal være stua fra et annet våningshus. På utsiden av huset kan vi se at denne delen av huset har eternittplater på taket, i motsetning til resten som har naturstein.





JORDKJELLER, SELSØYA

Denne jordkjelleren skal være den eldste på Storselsøya. Den er nevnt i utskiftingsprotokollen fra 1863. Vegger og tak er murt opp i naturstein og det er støpt en luftekanal gjennom tak. Dørene er ikke lengre intakt. I 1953 fikk kjelleren en skade i forbindelse med veiarbeid.



4.10 NORDNESØY

AUTOMATISK FREDETE KULTURMINNER

I småbakken er en gårdshaug datert til middelalderen hvor det er funnet glassbiter, en utskåret beingjenstand, krittpipe og båtnagler.

I Fjøsbakken er det tre flatmarksgraver som nok stammer fra yngre jernalder. På Stangenest er en jernaldergrav med en mulig helle fra kiste i graven.

På sørsiden av krysset Sandvikveien/Nesøyveien er det registrert boplasser fra steinalder på begge sider av veien. Den ene er datert til yngre steinalder.

NYERE TIDS KULTURMINNER



1: Tørnbolter i Bessvær 2: Erlinghøla 3: Håkagården 4: Håkagårdbrygga 5: Nordnesøy kapell (Kilde: norgeskart.no)



TØRNBOLTER I BESVÆR

Besvær var under storsildtida på 1860- og 70-tallet et aktivt fiskevær. De små øyene og holmene her hadde da over 40 bygninger, deriblant 11 salteri. I de beste årene 1870-71 lå det over 200 fiskefartøy i Besvær. Da sildefisket sviktet fra 1874 ble bygningene enten flyttet, eller stående til forfall og i dag er alle borte. Og det eneste som vitner om storhetstiden er flere store tørbolter. Merkingen på disse ble gjenoppmalt i 2019.



ERLINGHØLA

Erling Aksel Berg Andersen var involvert i illegalt motstandsarbeid under 2. verdenskrig, og måtte gå i skjul etter "Lurøyaffæren", der mange ble pågrepet av den tyske okkupasjonsmakten. Fra mai 1944 til frigjøringen i 1945 oppholdt han seg i et lite skur satt opp ned i en steinhule. Det går i dag merket sti til hulen. Skuret er satt opp slik tidsvitner husker at det stod, og det er en liten utstilling om historien inne i skuret.





HÅKAGÅRDEN



Håkagården er inkludert som gårdsmiljø med både våningshus, fjøs, stabbur, smie og brygge. Med unntak av brygga skal alle bygningene være flyttet fra Selfors i Rana til nåværende plassering, mest sannsynlig på 1860-tallet. Byggeåret er uvisst, men bygningene har vært i bruk på Selfors før de ble flyttet. Fylkeskonservatoren har blitt rådført i restaureringen av bygningene.



Brygga som tilhører gården er flyttet fra Myken i 1957, den hadde da vært dobbelt så lang og ble delt da den ble flyttet. Brygga skal ha blitt flyttet til Myken rundt 1930, og skal før det stått på Træna en generasjon, der den var flyttet til fra "innlandet". Dateringen er usikker, men den kan være fra starten av 1800-tallet. Taksperrene ble skiftet i 1957, og den opprinnelige skiferen ble erstattet med stålplater, men steinen finnes på gården.



NESØY KAPELL

En del av bygningen er den gamle skolebygningen som ble oppført i 1906. Denne ble påbygd og omgjort til kapell i 1974.



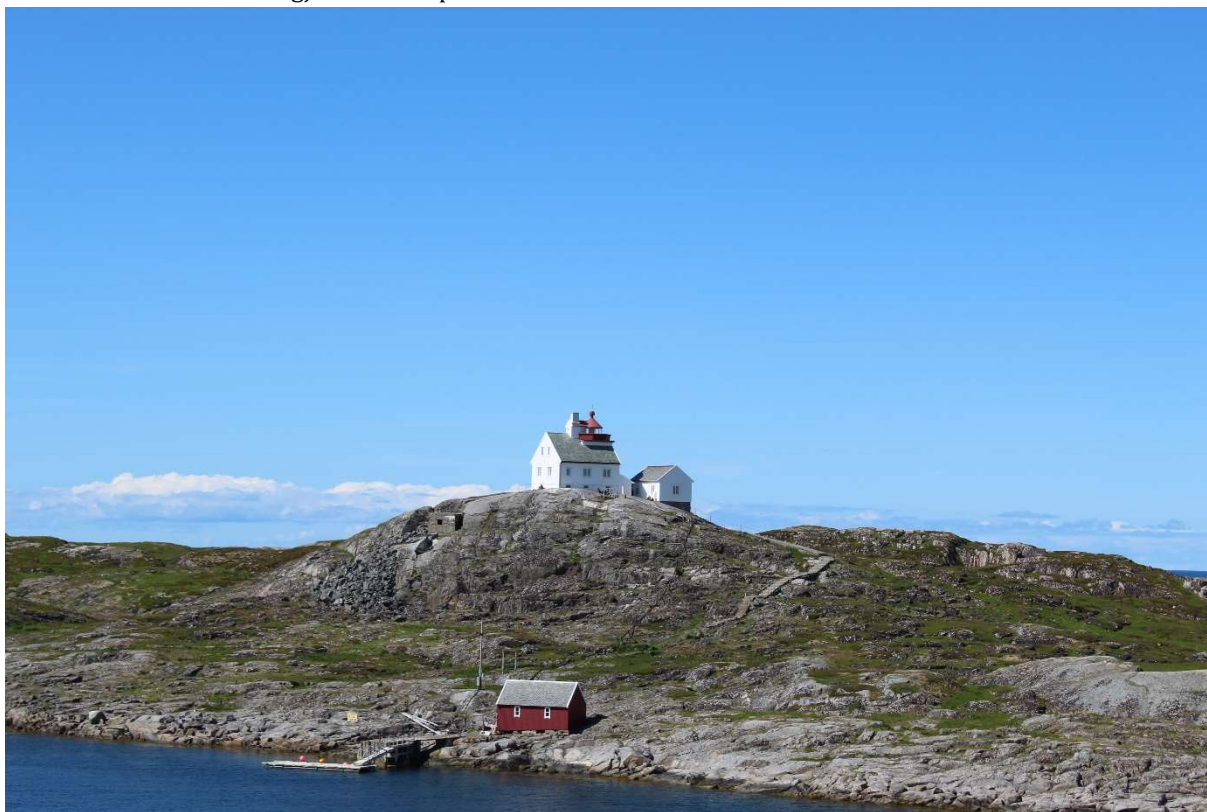
VEDTAKSFREDETE KULTURMINNER



Myken fyrstasjon er bygget i 1918, og var et ledfyr, et fyr som viste leia. Fyrevokterboligen og selve fyret er i samme bygning, også uthuset/maskinhuset og naustet som hører til fyret er fredet. Myken fyr ble elektrifisert i 1955, og automatisert og avfolket i 1975. Fyret ble fredet av Riksantikvaren som et godt eksempel på de små trefyrene i 2000.

Kystverket tar godt vare på Myken fyr, og fyret er i dag et godt eksempel på vern gjennom bruk, da det drives som et populært overnattingssted av leietakere.

Myken Fyr er kommunens bidrag til Fotefar mot nord, som er et formidlings- og tilretteleggingsprosjekt av kulturminner som ble gjennomført på 1990-tallet.





MYKEN KULTURMILJØ



Kulturmiljøet på Myken utgjør et fiskevær rundt havnen fra midten av 1800-tallet og består av våningshus, brygger, buer og naust. På Myken har det vært drevet fiskebruk fra 1886, og fra omtrent samme tid også handel, post og telegraf. Værstasjon kom i drift i 1920 og fyret ble tatt i bruk i 1918.

På 1950- tallet sto mange av bygningene i fiskeværet for forfall og ødeleggelse. Det har vært lagt ned en betydelig innsats av bygningseiere og ildsjeler for å ivareta bygningene på Myken slik de framstår i dag.

Kulturmiljøet bør bevares som et helhetlig miljø fordi det representerer en viktig del av Rødøysamfunnets identitet og historie knyttet til kyst og fiske. I tillegg til estetisk verdi har området har både identitetsverdi, opplevelsesverdi og historiefortellende verdi. Dette er det siste bevarte fiskeværet i Rødøy og det gir et bilde av hvordan et fiskevær fra midten av 1800-tallet så ut.



OLJEHUSET TIL FYRLYKTA I OTERVÆR

Oljehus eller oljeskur ble bygd i nærheten av fyrlykter for å huse parafinen som ble brukt i lyktene. Disse små husene mistet sin funksjon da lyktene ble elektriske, og mange av dem er derfor borte. Oljehuset i Otervær ble trolig oppsatt rundt juli 1930, da den første kontrakten mellom kystverket og grunneier for leie av grunn til lykthus og oljeskur gjelder fra dette tidspunktet. I Otervær har eierne av været tatt over oljehuset fra Kystverket i 2002.



GAMMELBRYGGA I SVINVÆR

Brygga ble flyttet til nåværende plassering etter at Johan Danielsen kjøpte Svinvær i 1880. Den var tidligere 10 meter lenger, og hadde spontak. Nå er det stein på taket, og det er særlig grunn til å tro at tømmeret under brygga har betydelig alder uten at det har blitt datert. Nå er tre av veggene dekket av stålplater, og den framstår ikke som den opprinnelig var, men dette beskytter bygget mot forfall. Brygga er et fint vitne om aktiviteten som en gang var i Svinvær med handel, fiske og jekteleie.



MOLOEN I VALVÆR

Etter oppfordring fra lensmannen i Rødøy om å bedre havneforholdene i Valvær i 1877, begynte Havnevesenet endelig arbeidet med i 1893 og den stod ferdigstilt i 1897. Den solide moloen er i dag et av få tydelige spor etter det som en gang var et av Rødøys mest aktive fiskevær.

(Bilde mangler)

5. HANDLINGSPLAN

Handlingsplanen gjelder for 2021-2024 og skal revideres hvert fjerde år.

TILTAK	ÅR	SAMARBEIDSPARTNERE	ØKONOMI
Kartlegge hvorvidt det bør/ikke bør opprettes hensynsone for å verne deler av bebyggelsen på Myken som kulturmiljø i forbindelse med revidering av arealplanen.	2021	Private eiere av berørte bygninger, næringslivet på Myken	
Havnøya er båndlagt til kulturvernformål. Utredning av framtidig bruk av området, og eventuell oppretting av hensynssone i revideringen av arealplanen.	2021	Private eiere av berørte bygninger	
Etablere rutiner for behandling av saker som berører kulturminner.	2021	NFK, Riksantikvaren, Sametinget	
Arrangere kurs i søknadsskriving for private eiere av kulturminner.	2021	Helgeland Museum	
Legge langsiktig plan for bruk og vedlikehold av gammelskolen i Tjong og gammelskolen på Gjerøy.	2021		
Legge langsiktig plan for bruk og vedlikehold av bårstua på Røddøya.	2021		
Følge opp vedlikeholdsplanene for de kommunalt eide kulturminnene	2022-2024		
Opprette Rydd et kulturminne: årlig aksjon for å rydde et automatisk fredet kulturminne.	2022	Helgeland Museum	
Befaring og registrering av utvalgte mulige samiske kulturminner. Deriblant "Jurkjerringa" med tilhørende offersteiner og bogastille på Tjongfjellet.	2022	Sametinget	
Skilting av eventuelle samiske kulturminner	2023	Helgeland Museum	

Kommunen vil være medarrangør for kulturminnedagene i kommunen, og sørge for arrangement i flere kretser.	Hvert år i september	Rødøy historielag, Tjongsfjord husflidslag og Helgeland Museum	
---	----------------------	--	--

KILDER

BØKER

Frøholm, Anders. *Mo Prestegjeld Gardshistorie*. Mo i Rana: Mo Sparebank, 1965

Holberg, Eirin. *Før vår tid*. Meløy, Rødøy, Lurøy og Træna kommuner, 2015

Hutchinson, Alan. *Disse tider, disse skikker*. Bodø: Meløy, Rødøy, Lurøy og Træna kommuner, 1997

Lillegard, Leif B. *Kirken vår ved havet*. Rødøy kirke, 1984.

Mathisen, Johan Martin. *Tjongsfjord kirke 1962-2012*. Rødøy_ Rødøy menighet, 2012

Rødøy lokalhistoriske årbøker bind 1-8, Rødøy: Rødøy historielag, 1986-2011

Jubileumsskrift Rødøy Menighet 1893-1993. Red. Kjersti Setvik og Lisa Maria Olsen. Den evangeliske Lutherske Frikirke, 1993.

Danielsen, Harry. *Hestmannøy: øya og folket*. Alrunen antikvariat, 198-?

NETTSIDER

Kulturminnesøk: www.kulturminnesok.no

Norsk fyrhistorisk forening: <https://fyr.no/fyr/myken-fyrstasjon>

Riksantikvaren: <https://www.riksantikvaren.no/sefrak>

Kulturminner, kulturmiljøer og landskap. Veileder utarbeidet av Riksantikvaren:

<http://www.bfk.no/Documents/BFK/Kulturminnevern/Veileder%20-%20Kulturminner,%20kulturmiljøer%20og%20landskap.pdf>

Riksantikvaren: <https://www.riksantikvaren.no/prosjekter/fredet-vernet-verneverdig>

Kulturminner, kulturmiljøer og landskap. Planlegging etter plan og bygningsloven. Veileder utarbeidet av Riksantikvaren: <https://www.riksantikvaren.no/veileder/planlegging-etter-plan-og-bygningsloven/>

Kulturpunkt, Helgeland Museum, Besvær et glemt fiskevær: <https://kulturpunkt.org/kulturpunkt/6498>

Johan Martin Mathisen side om Valvær: <https://mykens4bnr.simplesite.com/424070053>

Johan Martin Mathisen sider: *Rødøy historien om gård og folk*: <http://www.gaard1836.com> og Rødøy lokalhistoriske arkiv: <https://www.rla1836adm.com>

Fotefar mot nord. Myken fyr - Lys viser vei: <https://www.nfk.no/f/p21/i61decac6-3dce-4dc8-918e-fb2c6caa7145/7bea152c-cb9a-4c99-bfca-4a357706e999.pdf>

Norsk radiohistorisk forenings medlemsblad *Hallo hallo*, nr 5, 1987: <http://www.nrhf.no/Hallo-Hallo/HH%201987-5.pdf>